

प्रवेश सं०

विषयः धर्मशास्त्रम्

क्रम सं०

नाम दानविवेकः

ग्रन्थकार मानुदोक्षितः

पत्र सं० १-३६

13689

(महोपनिषद्सूनुः)

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ)

३४

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

आकारः १०" x ४.४"

लिपिः दे. ना.

आधारः का.

वि० विवरणम् पू०

पी० एम० यू० पी०--७७ एम० सी० ई०--१६५१--५०,०००

आ० ७३२६

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सन-
1

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ संक्षेपेण दानानुच्यते ॥ परस्वत्वेत्येतत्तोऽप्यत्यागो दानः ॥ देवकः ॥
अर्थानामुदितेषां त्रैविद्याप्रतिपादनं ॥ दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्याने तस्य कथ्यते ॥ तत्र वेदत्रि-
धा केगीतासु दत्तव्यमिति मदान्दीयते ॥ उपकारिणां देशकालवपात्रवत्तदाने सात्त्विकं स्म-
ते ॥ यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य बाधुनः ॥ दीयते त्वपरिक्लेशं तद्राजसमुदाहृतं ॥ अदेशकाले य-
दानमपात्रेभ्यः प्रदीयते ॥ असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतं ॥ गच्छेत् ॥ अहंतेयस्त्ववर्णादिषा-
नेयत्वाधिकं मतं ॥ आर्त्तानामभयदद्मीत्येतद्वैवाविकं स्मृतं ॥ विद्यादानेन यज्जप्यस्तदानं
मानसं द्विजादिति ॥ अथ पात्रं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ न विद्यायां केवलया तपसा वा पिपात्रता ॥ यत्र
यत्तमिमं चोभेन द्विपात्रं प्रवक्ष्यते इति ॥ व्यासः ॥ प्रथमतः पुरोदानं दत्वा ज्येष्ठमनुक्रमान् ॥ ततो
न्येषां तु विप्राणां दद्यात्पात्रानुरूपतः ॥ भविष्यः ॥ सन्निधानं स्थितान् चिन्तान् हविर्ब्रह्मतेतथा
भागिनैः यविशेषेण तथा वै धनं गृह्णताम् ॥ नातिक्रमेन रत्नेनास्तु मुखो न पिणोपते ॥ अति-
कल्पमहारादौ शेरवं नरकं व्रजेत् ॥ दक्षः ॥ सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुव ॥ सहस्रगुणमा-

राम-
1

चार्यत्वनंतं वेदपारगं ॥ अब्राह्मणलक्षणमाह ॥ व्यासः ॥ ब्रह्मबीजसमुत्पन्ने तत्र संस्कारवर्जितः
॥ जातिमात्रोपजीवी च भवेद् ब्राह्मणः स तु ब्राह्मणब्रुव लक्षणमाह ॥ गर्भधानादिभिर्मुक्तः स्तथा
पनयते न च ॥ न कर्मविन्वाधीते सरभवेद् ब्राह्मणब्रुवः ॥ इष्टविभागः ॥ शिवधर्मः ॥ तस्माद्विभागं
वित्तस्य जीवनाय प्रकल्पयेत् ॥ भागद्वयं तु धर्मार्थं अनित्यं जीवितं यतः ॥ वित्तस्य भागपंचकं सत्त्वा
भागत्रयं जीवनार्थं भागद्वयदानार्थं मिति हेमाद्रिः ॥ अथ अथाह्यं दानं स्कोदः ॥ अजिनमृतश-
य्यां वने धीवो भयतो मुखं ॥ कुतश्चैव गच्छानो न भयः ॥ पुत्रो भवेत् ॥ मनुः ॥ हिरण्यं भूमिभूषणं
मन्त्रं वा सस्ति लानुष्टुतं ॥ अविद्याप्रतिगच्छानो न भस्मीभवति दासवत् ॥ अविद्यानामविद्यातेषां
भ्यां हीनेन न श्राद्धमिति भावः ॥ अथ दानकालः ॥ वाराहः ॥ दत्तेशतगुणं दानं तत्र तु घृष्टं दिनसयः ॥ शत-
घृतं त्रैसंकातो शतघृतं विषुवेन तः ॥ पुण्यदौ तच्छतगुणं अयने तच्छतं तारहं ॥ सोमयज्ञे तच्छतं घृतं
घृतं बिभ्रहे ॥ तच्छतं प्रथमं पाते दानं वेदविदो विदुः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ वैशारबी कान्तिकी माघी
पूर्णिमा तु महाफलम् ॥ चौणमासीषु सर्वा सुयो सक्षं सहिता पुत्रा ॥ दत्तानामिह दानानां फलं शतगु-

शन०

२

॥॥
 णंभवेदिति॥अथपुण्यदेशः॥मनुः॥दयद्वतीसरस्वत्योर्द्वेवनद्योर्द्वेनर॥तदेवअस्मिन्नितिर्नितं देसं
 अस्मावर्तं प्रवक्षतेति॥भविष्यो॥वाराणसीपुरक्षेत्रं प्रयागं पुष्करं तथा॥महाकालं तथार्गंगामेतान् पु
 ण्यतमा विदुः॥गोकर्णं नैमिषारण्यं सेतुं श्रीपर्वतं तथा॥पादो॥लिं गेवा प्रतिमो वापि दृश्यते यत्र कु
 त्रचित्॥तत्सर्वं पुण्यतो याति दाने पुत्रं महाफलं॥एतेषु दानमतिप्रशस्तं॥नारदः॥पुण्यदेशेषु सर्वेषु
 गृहे देवानां यादियु॥यत्र साधनसंपत्तिस्तत्र दानं प्रवक्षते॥अथ तीर्थं प्रति ग्रहनिषेधः॥षड्भुवनं
 र्थं प्रति गृहीयात्प्राणैः कंठगतैरपि निति॥तीर्थं क्षेत्रं तीराद्भूतिमात्रं तु परितः क्षेत्रं मुच्यतेति॥गंगा
 या तु क्षेत्रेपि न प्राप्तिमिदं त्रयः॥त्रस्तपुराणे॥प्रवाहमवधिं कृत्या यावद्भस्मननुष्ठय॥तत्र नारायण
 स्नामी नान्यस्नामी कदाचन॥तत्र न प्रति गृहीयात्प्राणैः कंठगतैरपि निति॥षवासागर्भः॥दानधर्माभा
 दस्मत्तु नुरक्षया विराजते जगत्तावद्भूमिं विजानीयात्तदूर्ध्वं तीरमुच्यतेति॥गर्भं प्रति ग्रहनिषेधः
 प्रसिद्धं नदीषु॥गंडकादिषु तीरेषु निषेधः॥तत्तुं॥गंडकादिषु तीरेषु न प्राप्तिमिदं त्रयं तादृशं
 वचनात्॥आपदितीर्थं पि ग्राह्यं॥अथ वेत्ति गृहीयाद्भस्मणो वृत्तिकार्षतः॥दशोशमर्जितं दद्यात्

राम०

२

देवधर्मेन हीयतेति पद्मपुराणवचनात्॥अथ दातव्यं॥कात्यायनः॥कुशोपरि निविष्टेन तथा
 वैवोपवीतिना॥दयं प्रति गृहीतव्यमन्यथा विकलं भवेत्॥स्मृत्यंतरे॥दद्यात्सर्वं सुरोदानं गृहीया
 दुत्तरासुत्तरासुखः॥आशुर्विबर्धते दातुर्गृहीतुर्हीयते न तदिति॥नारदीये॥मनसा पात्रमुदित्येजने
 मध्ये जले क्षिपेत्॥दातुः शतं गुणं पुण्यं प्रति प्राहीनं दोषभाक्॥अथ प्रति ग्रहीतव्यं॥ॐ कारमुच्य
 रन्नाशोऽविणंसकुशोदकं॥गृहीयाद्भस्मणो हस्तेन नरे स्वस्ति कीर्तयेत्॥आदित्यपुराणे॥स्तोकारं
 ब्राह्मणे प्रोक्तं निरोकारं महीपते॥ज्यां भुवतथा वैश्वेभनसाभूजनेतयेति॥ॐ स्वस्तीति यथा क
 मं पठेत्॥अथ द्रव्यमानं॥सुवर्णमानं॥याज्ञवल्क्यः॥जलकर्यं मरीचिरुं च मरिचं गुरजः स्मृतं॥तेष्टो
 लिङ्गस्तोतिस्तोत्राजर्ष्यपठयेत्॥गौरस्तुतत्रयः पठयेत्तयोर्मध्यं च तत्रयः॥गौरागौरसर्वपठ
 ति॥कृष्णः पंचतेमापास्ते सवर्णस्तथा उश॥पले सुवर्णं च त्वारः पंचवापि पकीर्तितं॥रजतमा
 ने॥द्वैकस्मले सत्यमाषो धरणं पाउशे वते॥शतमानं तु दशभिर्धरणैः पलमेव तु निष्कः सुवर्ण
 च त्वार इति॥ताम्रपलमाह॥कार्षिकस्तत्रिकः पण इति॥पलवतुर्थं शोनं कर्षणं त्रितः कार्षि

दाने० कस्ताभ्रसंबंधीपणोभवति॥ इमेदेनकार्षापणोभिन्नाद्याह। कार्षापणोदक्षिणास्यादिशिशौष्यः
 २ प्रवर्तते। पणोर्निबद्धः सर्वस्यांघाडशेषपणः सनु। घाडशेषपणश्चोठलूकाः कार्षापणः सर्वस्याभि
 त्ययः॥ तावतालंभस्तुपक्षिणात्यः॥ अथधान्यमान्यं॥ भविष्यत्पुराण। पलद्वयं तु प्रसृतं द्विगुण
 कुडवंमते। वतुर्भक्तुं दुवेः प्रसुप्रस्ताश्च स्वार आठकाः। आठकेस्ते श्वतुर्भक्तुं द्राणस्तकपि
 तो बुधेः। द्राणः घाडशभिः खारीविंशद्विगुणः स्यात्कुं भउच्यते। कुं भेस्तुदशनिर्वाहोधान्यमानेप्रकी
 र्तिता। अथ दानेदक्षिणा माह॥ व्यासः॥ सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणापरा। सर्वेषामेव दानानां
 सुवर्णं दक्षिणं ध्यते। परस्मै क्ते पुरुषादारोपयिक्तं दुःखं दिकमावदक्षिणेभिर्हमादिः॥ देयप्र
 यत्ननायोः शदक्षिणापरिकल्पयेत्। अनुकेदक्षिणे दानेदशांशं वापिशिक्तेनः। भविष्ये। ज्ञेयं वि
 क्रशनेपार्थ दानेषु किं धनं मम। मध्यमस्तुतदर्थं न तदर्थं नाधमः स्मृतः। मध्यायकालपुरपे
 तथाच्यपुमहस्तुव। एवं कल्पपादप। हिरण्याश्चरथः समहस्तिरथे वरः ब्रह्मांडः सुवर्णकामधे राम०
 नोः॥ ५ हस्माजिनस्य व॥ अशकस्यापि कृत्तारं यं वसौ वर्णकोविधिः। इत्येव देवताविधिमुधमे। ३

अभयं सर्वदैवसंभ्रमैर्बोविष्णुदेवता। कन्यादासस्तथादासी प्राजापसाः प्रकीर्तिताः। आग्ने
 यं च तथाकागे वाकरुणे मे षष्ठ्यते। कुं भं च करं कंचैव वरुण निनिबोधतः। आग्नेयं कनकं त्रौ
 त्तं वायवाः पक्षिणस्तथा। पुत्रं लब्ध्वाजिने राध्या रथमासनमेव च। उपा न हो च या नं च पद्यन्य
 स्त्राण चार्जने ताननु चांगिरसत्वं तु सर्ववैविष्णुदेवतां पुस्तकादीनि सर्वाणि विद्यास्तरस्वना
 नि वै। इति प्रतिगृहविधिर्विष्णुधर्मे। रमांश्च प्रतिगृह्णीयान्मूलन्यस्तकरोहिजः। परिशिष्टे प्रति
 गृह्णीत गां षु द्वे कर्णौ वाहस्तिनं करे। मूर्ध्नि दासी मने चैवं पदे अतर गदं भौ। अश्वं कर्णे सटे वा
 पि अन्नमुदिश्वधारयेत्। शय्यासनगृहं चैवं संस्पृश्यादापकोचनं। ईत्रं च चा मरं मूले फलं
 सं गृह्य गौरवात्। पण्योपा न हो मं त्रं वाचयेत्प्रतिमुच्यते। वासस्तथासमादाय कन्यां शोभंते
 आकरे। पुच्छमुस्तंगमाशेष्य रथं रथमुत्वेतयेति। अपदश महादानानि। कौर्म। कनका
 श्रुतिवानागादासी गृहं -- महारथाः। कन्या च कपिलाधेनु महां दानानि वै दशा। तत्र प्र
 थमे सुवर्णं दानं। दत्त्वा सुवर्णं स शतं विप्रेभ्यः प्रथयान्वितः। ब्रह्मलोकमनु प्राप्य ब्रह्म

४ एतद्वैदिके। गवेन भूमि शक्यता जलेन आलिप्य मध्ये सित तंतु लेश्च। सरोरुदं केसर भूषणं
 सकर्णिकं चावृत्तं विविधं कृतम्। तस्मिन् निरूप्य शतमानमात्रे निधाय तस्योपरि तंतु विचित्रं
 तित। तत्र ब्रह्माण्डं कमलासनस्थं विष्वक् संप्रपद्ये यश्चरती यांशदक्षिण सहितं हिरण्यगर्भं
 गर्भं। स्थितिं मंत्रेण दद्यात्। स्कांदे। यः प्रयच्छति विधाय रजतं वापि निर्मलं। स विधुया शु
 पापा नि स्वर्गलोके महीयते। इति रजतदाने। अथाश्वदानं भारते। सर्वोपकरणेष्वंत्यु
 नानंदोष वर्जितं। योश्च दद्याति विधाय स्वर्गलोके महीयते। तथा। यावन्ति रोमाणि हवे भ
 वन्ति हि नरे श्वरा। तावन्ती वाजिरा ध्रुवांश्चाक्रवन्ती ह पुच्छानि नि। वाजिरा स्सर्वलोकां।
 कोमे। शक्तेः पंच शक्तेरप्ये सुवर्णं लंकृतं कृमात्। सदक्षिणं सुवर्णं च आस्रणय निवेदयेत्
 आस्रणं वस्त्रादिभिरलंकाये तं धनुष्यादिभिरभ्यर्च्य दद्यात्। दानमंत्रः। उच्चैः श्वाश्च मश्यानां
 राक्षो विजयकारकाः सर्ववाहनमस्तु भमतः शान्तिं प्रयच्छ मे। इत्यश्वदाने। गारुडे। अश्वमेध
 मस्वयं कृत्वा कर्तुं मुनीश्वराः। अश्वदाने तु ते नेह कर्तव्यं विधिपूर्वकं। विधिं तस्य प्रव

ह्यानि बलानि निर्मितं पुरा। श्वेतमश्वं शुभं ताहें तेन पर्याण भूषितं। रुष्यैस्तु कटयैः शुभैः करिदं
 तो पशोभिः। चित्रेन चैत्रपुरैस्तामैः सौमपुच्छं सुवाससं। शुभेण पटकेनै वसहं तं स्थापु धान्तिं।
 धान्यरत्नोपरि स्थे तु बध्ना कच्छं सुपटके। एवं सुतेजसं चाश्वं आस्रणय निवेदयेत्। मन्वादिषु शु
 गद्ययन विषुवोपरागदिषु यनं कार्यं। अश्वरजामंत्रः। मार्तण्डाय सुवेगाय काशपाय जित्त
 ये। जगद्दी जायस्व यो यन्निवेद्य नमोस्तुते। एवमुच्चारयन्मंत्रं कर्णे दद्यात्। जोद कं दान
 वाक्यं। अथेसादि अमुकगेत्रायामु कशर्मणे वास्रणयेन मश्वं सुवर्णं तिलकालं कारयुत ल
 लाटप्रेवेय कर्षवीं काजं करैर्युक्तं धनुष्यादिवि तं सकल ब्रह्महसादि पापनाशकामः सा
 लंकृतं तुभ्यमहं संप्रददे नममिति। ततोऽश्वप्रार्थना। महार्कं वे स सुसन्न उच्चैः श्ववसपुत्र
 कं। मया त्वं विप्रसुरव्या यदतो हयसुखी भवेति। विप्रप्रार्थना। इमे विप्रनमस्तुभ्यं मश्वं
 ते प्रतिपादितं। प्रतिप्रहृष्टचित्रैरुमया दत्तं सुशोभनमिति। दानमंत्रमुच्चार्य कर्णे सम
 पत्तं हत्वा विप्रहस्तं जलं क्षिपेत्। ततः सुवर्णं दक्षिणं दद्यात्। पश्चादश्वपुरोगां कृत्य
 दानां समस्तपतिं। भास्करं मनसि ध्यात्वा आलोक्य स्वर्गं व्रजेत्। श्वेतमश्वं तु यो दद्या
 स्तुलं दशगुलं भवेत्। एवं हतेन रव्याश्वस्य लोके व्रजेन्नर इति। इति श्वेताश्वदानं।

५ शिवायाश्च मलं हस्ययः पर्वणि निवेदयेत्। सोऽथ मेधस्य यस्तस्य फलमप्युत्तमं वेदिति
 शिवधर्मेशिवायाश्चानमपुनः। अथ तिलदानं। आदित्यपुराणे। वैशाखमासौ मा
 स्यात् तिलान् सोऽष्टौ संयुतान्। यः प्रयच्छेद्दिनाग्रेभ्यः सर्वपापैः प्रमुक्तते। अथ
 मासि सिते दद्यात् सोऽष्टौ मास्यो विरोधतः। अथ मेधस्य यस्तस्य फलं प्राप्नोति मा
 नवः। माघे मासि तिलायस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेत्। सर्वसत्त्वमाकीर्णं नरकं न स
 पश्यतीति। विष्णुधर्मोत्तरे। तिलागावो हरणं च अन्नं कन्या वसुंधरा। दत्तान्येतानि
 विधिं वक्तार्यंति मरुभयात्। तथा। तलस्त्रापी तिलोदती तिलहोमीति लोदकी। तिलस्य भु
 क्ति लघता च षट् तिलाः पापनाशनाः। दत्तुमाद्यमासपरं। अथ त्रदानं
 ने वेति। कोमे। कृष्णाजिने तिलान् हस्तासु वर्त्तं मधुसर्पिणि। द्राणे कं वासमाकृतं
 त्रिधा तद्वस्त्रं दक्षिणे। ब्राह्मणाय च नं दत्त्वा सर्वं तरति दुष्कृतं। अथेत्यादि अनुक
 गोत्राय ब्राह्मणाय

शतधा पूजिताय कृष्णाजिने नखैः सुवर्णमधुसर्पिर्मुक्तं वस्त्रं च तिलद्रोणं सर्वपापक्षयकाम
 स्तुभ्यमहं संप्रददे। नमः। कृते तिलदानप्रतिष्ठा। सिध्यर्थं सुवर्णं दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे॥
 इति तिलदानं। अथ नित्यतिलपात्रदानं॥ ब्राह्मे॥ ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रक्षमात्रं द्विजाय च॥
 सहिरण्यं च यो दद्यात् तत्सहस्रं दद्याच्चितः॥ सर्वपापविभुक्तात्मा भूते परमांति॥ अथोत्पादि
 दत्ताम्रपात्रं तिलपूर्णं सुवर्णं अशेषपापक्षयकामः तुभ्यमहं संप्रददे नमः॥ तिलाः स्वर्णं समा पुनो
 दुरितक्षयकारकाः। विष्णुप्रीतिकारिण्यमतः शान्तिप्रयुक्ताः॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्या समा
 नि॥ तिलपात्रं प्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदेति प्रार्थयेत्॥ अथ महातिलपात्रदानं॥ ताम्रपात्रं तिला
 न्कृत्वा पलषोऽशकल्पिते। सहिरण्यं स्वशतधा वा विधाय प्रतिपादयेत्। नाशयेत्त्रिविधं पापं वा अन्नं
 कायसंभवं कोमे॥ तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं च द्विजाग्रवै। प्रातरे त्वा तु विधिवत् कुम्भं विनि
 र्हेतिसः॥ तिलपात्रं त्रिधा प्रोक्तं केनिष्ठो जममध्यमैः। ताम्रपात्रं दशपर्वजघन्यपरिकीर्त्तितं द्विगुणं
 मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्मृतं॥ स्वर्णमेकं जघन्यं तु द्विगुणं मध्यमे क्षियेत्। त्रिगुणं चोत्तमं तद्व

四

दानं ६ । सुवर्णपरिकीर्तितं पलसंख्यानुनिष्कद्वयपरिमिता सपादनिष्कद्वयमित्यन्ये ॥ तदेतद्वाच्यं ततो
 व्यवस्थितं ॥ दानं तु नित्यपात्रवत् ॥ इति महातिलपात्रदानं ॥ अथ पूर्णकांस्पपात्रदानं ॥ आदित्यपुरा
 णे ॥ यज्ञसौत्रामणां कर्तुं यदशक्तिर्न विद्यते ॥ महासरस्तथा तापी कूपं कुं वदीर्घिकां ॥ एवं कृते मा
 तृशृणां मुक्ताभवति मानवः ॥ सदसि पात्रं कांस्पपात्रं अथ दत्त्वा प्रमुच्यते ॥ शुद्धकांस्पस्य पात्रस्य
 प्रमाणैर्ष्वविंशतिः ॥ पलानामत्र निर्दिष्टपलानां प्रस्थसप्तके ॥ सुवर्णमांशश्च त्वारापात्रोप
 रिविधारयेत् ॥ वस्त्रेण वष्टयेत् पात्रं प्रधानेन सप्तमङ्कितः ॥ स्नानं कृत्वा निम्नगायापिते देवांश्च
 तर्पयेत् ॥ ततो भिक्षुजयेद्देवं शंकरं हरिमेव वा ॥ गोमयेनाथ सन्निपत्य गृहमध्यं वसवंतः ॥ नि
 र्वेद्योद्गृह्य शरं कुंकुमेनाथ शोभनं ॥ ततो वस्त्रेण पित्रा होमं कुर्याद्यैवेत्स्तिने ॥ तत्र पात्रं
 प्रतिष्ठाप्य भुजयेद्भक्तिभारतः ॥ ततो ब्राह्मणमाहूय बद्धं त्र्यसुसंभृतं ॥ पादौ प्रक्षाल्य विधि
 ब्रह्मा तस्याहं समारभेत् ॥ अथ कृत्यं यथाशक्ति मूर्ध्ना वा मृतवासरे ॥ ग्रहणैर्विंशतिमाभ्यां सं
 क्रान्तिषु युगादिषु ॥ अथान्यदवियं कृते माध्यामुदिश्यमातरं ॥ तदक्षयफलं सर्वपुरातनम

हृष्वरः जीवन्ती भूषयेद्दत्तैर्माल्यैरपि विभूषणैः ॥ दत्ताविप्रस्य पात्रं तु होमं कुर्यात्त्रयत्नतः ॥
सोपस्करं सतो ब्रूयद्दशमाप्य च विसर्जयेत् ॥ इति यजमानः पूर्वां कृत्वा दशदलपद्मे पूर्वोक्तं
कांस्या पात्रं तिलप्रस्थसप्तद्वितं स्थापयित्वा हरिहरमभ्यर्च्य पुरतो ग्निविष्णुमंत्रेण शिवमं
त्रेण वा अष्टांतरशतैरुक्तं द्रव्यैर्हृत्वा आसृणामभ्यर्च्य उदङ्मुखमुपवेश्य अष्टौत्यादि आसृ
णाय पूर्ववत्संपादितोपस्कारादिभिः सहितं मातृगणप्यकांक्षयाभ्यर्च्य मरुप्रसेदं देनममेति मं
त्रास्त्रकांक्षयात्रे मया दत्ते मातुराण्यकांक्षया ॥ भगवन्स्वनात्तुभ्यं यथा शक्तिस्तथा वद
दशमा सोम्य उदरे जनन्या संस्थितस्य मे ॥ क्लेशिता बालभावेन स्तनपानाद्विजोत्तमा पूयम्
त्रादिमल्लेपनिद्रायां च मया कृता ॥ भवतो बवनादद्य मम मुक्तेर्भवन्मृणात् ॥ तिलसंख्या
कृतं दुस्वजनन्या मम सेवितं ॥ कांस्या पात्रं प्रधानेन कृतं हृत्वा भवाम्यहमिति ॥ ततः शतैषा
हिरण्यं दद्यात् ॥ पुनर्या हृतिमिहोमं कृत्वा विस्त्रज्य यथा शक्ति आसृणान्मोजयन् ॥ इति
कांस्या पात्रदाने प्रयोगः ॥ अथ तिलकरकदानं ॥ वायुपुराणं ॥ करकं तिलसंपूर्णं मंडले वद्धं

दानं रेवते। शिववद्विवदाराध्यपूजयेत्तरवीरकैः। प्रजोरक्तवदनैः। निर्यासः सर्जरसधूपेन ध-
 ७ पयेत्॥ वद्विमंडले त्रिकोणमंडले॥ शिववद्विवदितिवद्विस्वरूपं शिवं। ब्रह्मांडे। आदर्शं
 वततो दद्यात्। पापं वतुष्टयो। वद्विरूपपत्तिः शंखं वद्विरूपिणिनाश्रयः॥ तेजो रूपी कृतं
 पापं वाक्षुषं च ध्येयं हनु। इति दत्ते स्थनस्थितिपापान्यग्निहृतानि। वाक्छेमे पुकाष्टे पुहिं
 स्थिते या निवद्विनाशं गारवतदाहदिसंभवा निवधानि वै। विरुद्धकरणा। स्थानिरूपयोगे इ-
 वानि। पराशरपरद्वयपुत्रदर्शनजानि। शिवादिदर्शनो स्थानिने त्रयोषक्तानि। यएव
 कुरुते दाने शिवभक्त्या यतव्रतः॥ शिवलोके सर्वे इयः कल्पत्रयमशंकितः॥ इतितिलकर-
 केशाने॥ अथ गजदानं॥ कौर्म॥ दद्यात्तुं पुराणे॥ कर्मलपं वशतानि। विज्ञानुसारात्तत्रापि
 कनिष्ठोत्तममध्यमं॥ स्वरूपतागजदानमुत्तमं॥ तन्मूल्यं हर्ममाषशतपंचकं दानमध्यमं॥
 शतत्रयं हर्ममाषदानमधममिति॥ रूप्यसूलाके करणं ताराविभूषणं। स दक्षिणवि राम०
 तशक्त्या दत्वा शिवपुरं वजेत्। सूणारजुः। तारामौक्तिकजालागजालकारः॥ कौर्म॥ य ७

ए॥

या जालोपपन्नं वायः प्रयच्छति दंतिनं। ब्राह्मणा यदरिद्राय स्वर्गलोके महीयते॥ अथ दान
 वाक्यं॥ अद्यैत्यादिशाले कृतया मुक्तशर्मणे मुक्तगोत्राय ब्राह्मणाय मे हस्तिनं रसारजु-
 स्त्रिरासनं हस्ते कंचनमालाविकीर्णं वा मरणधपुष्याके कृतं प्रजापतिदेवतं तुभ्यं महं सं-
 प्रदे नममेति करं धत्वा दद्यात्॥ करः शंडादंडः॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं दद्यात्॥ इति गज-
 दानं॥ अथ दासीदानं॥ वद्विपुराणे॥ स्त्रिरनक्षत्रसंयुक्ते सौम्ये सौम्यगृहाचि ते॥ दानक-
 ले प्रशंसंति संतः पर्वणि वा पुनः॥ न ले कृत्य यथा शतं वा वासोभिर्भूषणे स्तथा॥ ब्राह्मण-
 यप्रदाते व्यामंत्रेणानेन शक्तिः। पंचवर्षाधिकं सातु चत्वारिंशत्समावधि। दासी द्विजा-
 यदा तस्या दासदाने व्ययं विधिरित्यादि॥ अत्र दानवाक्यं॥ अद्यैत्यादि अनुक्रमेण त्रयसालं
 कृतया यथा सुवर्णं ले दत्तं वती पुष्याद्युर्विते॥ अथ यस्मिन् प्राज्ञिकामस्तं यमं महं संप्रदे-
 नममेति स्त्रिरसिद्धं धत्वा दद्यात्। विप्रप्रार्थना। वद्विपुराणे॥ इयं दासी मया तुभ्यं श्रीवत्स-
 प्रतिपादिनां॥ सर्वकर्म करी भोग्या यथेष्टं प्रमत्तुते॥ ततो सुवर्णं दक्षिणं दद्यात्॥ अनु

सि० गत्वा सामायां हि जे विसर्जयेदिति ॥ इति दासीदानं ॥ अथ रथदानं ॥ कैर्म ॥ रथं चतुर्बली बर्दे
 रुद्धे धान्यादृते तथा ॥ विसा नु सारात्सर्वे ॥ अथ रथपकरणे र्थे ॥ सदस्ति णं व विनायदस्या शिव उ
 रं व्रते ता अष्टादश धान्य दृते ॥ रथोपकरणानि युगया कृतो ववरजादीनि ॥ दाक्षिणा वज्र शत
 माष सुवर्ण दक्षिणे स मा ॥ मध्यमाद् अथ मा एक शतं ॥ त्रै विध्य इति हे मा द्विः ॥ पुनरा क्यं ॥ अथ
 त्यादि अमुक गत्राय शर्मणे सालं कृतय चतुर्बली बर्दे युक्ता पस्करं विश्व कर्म देवते अदा
 प्य स्वर्गादि सुख काम स्त ॥ यमहं सं प्रदेन म मे तितो मे वरुत्ता ॥ रथाम रथनाथाय नमस्ते विश्व
 कर्मणे ॥ विश्वरूपाय नाथाय अरुणाय नमो नम इति ॥ ॥ इति रथदादानं ॥ अथ गत्रीदानं ॥
 गत्री तुरग से युक्ता यो ददाति हि जातये ॥ सर्व काम समुद्रात्मा स राजा जायते भुवी ति गार
 जेत्ते ॥ गत्री रथ विंशत्यः ॥ सा च तु भि रभ्वे गजे र्वै बोपेता भ्या बोपेता मे त्रः ॥ गत्री मिमां प्रय
 क्षामि विश्व कर्मा धि देवता ॥ दाने नाने न भगवान् प्रीयता मे पर पुमा निति ॥ ॥ इति गत्री रथ रम ॥
 दानं ॥ अथ सिबिका दानं ॥ मार्ग शुक्लै काद रथ्या माध फाल्गुनयो र्वशाखे वा हिरण्यं हरिम
 हति रथस्य मुय र्वे दद्यात् ॥

भ्यर्च्य शत्रौ जागरणं कृत्वा प्रातः ॥ अथो त्यादि उत्राय इमां शिबिकां सोपस्करं सालं कृतय वि
 प्राय इष्ट भोग वा सये तु भ्यमहं सं प्रदेन म मे ति ॥ ततो शक्त्या सुवर्ण दद्यात् ॥ इति हे मा द्वौ व
 द्वि पुनरा ॥ तस्य वर्षा शनै शिबिका वाहका नां वर्षा हि म न्नं कल्पयेत् ॥ ततो विपुल भोगानं
 तरे विष्णु सायुज्य मा प्रयात् ॥ इति हे मा द्विः ॥ प्रार्थना ॥ शिबिका ते मया दत्ता यथा शक्त्या
 विभूषिता ॥ विधत्ते प्रीति गृहीध्वो ऽति तेन मे प्रदेति ॥ इति शिबिका दानं ॥ अथ महादा
 नं ॥ कैर्म ॥ गोवर्म मात्रं भूखंडं अधिकं वा स्वशक्तिः ॥ त्रिधा सदस्ति णं कृत्वा दत्वा शिव उ
 व्रजेत् ॥ त्रिद्वेक सुवर्ण दक्षिणे स्वर्यः ॥ गृहस्य तिः ॥ अयिणे चर्म मात्रेण सम्यग् रत्नेन मानवः ॥
 धोतपायो विशुद्धात्मा स्वर्ग लोके मसीयते ॥ दशहस्तेन दंडेना त्रिशदं दानि वरुनं ॥ त्रिभाग
 हीने गोवर्म मानमात्रं ज्ञापयति ॥ तथा ॥ गवो शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयं त्रितः ॥ तद्विगो
 वर्म मात्रं तु महा दुर्वद विरो जनाः ॥ तथा ॥ षष्टि वर्ष सहस्राणि स्वर्ग वसति भूमिदः ॥ आकृता वा
 तुमे ता च तावन्ति नरके वसेत् ॥ तथा ॥ यथा भूमि प्रदो नस्य कला नाहं तिषा उ त्रं ॥ दाना न्य

रान.
८

न्यानिमेशानिर्भमिदानाद्भवति॥ अद्येयदिअमुकशर्मणेगोत्रायसात्वंकृतायषष्टिव
र्वसहस्रपरिमितस्वर्गकामसर्वपापक्षयकामोवाइमोभूमिभुम्भमहंसप्रदरेनममेतिसपुत्र्य
कुशतिलोदकंआसणहस्तेनिक्षिपेत्॥ ब्राह्मणसमीपस्थाभूमिप्रदक्षिणीकृत्यदधात्॥ अ
त्रसुवर्णदक्षिणमतामोद्व्यवचनात्॥ विध्यामित्रः॥ ग्रामंवागगरंवापिविधेभ्योयःप्रयच्छ
ति॥ क्षेत्रंवासस्यसंपन्नं सर्वपापैःप्रमुच्यते॥ भूमिहरणदोषंआरविध्यामित्रःखदशंपर
दत्तोवायोहरेश्वरसुंधरो॥ सविष्टायोहूमिर्भूत्वापितृभिःसहमज्जति॥ इतिशिवधर्म
महोदाना॥ अथगृहदानं॥ ॥ कौर्म॥ ॥ शक्तिनःसर्वविज्ञेनपूर्णं गृहमपित्रिधा॥ सदक्षि
णद्विजदत्वाब्रह्मलोकेव्रजेनरः॥ गार्हउ॥ एष्टकंदरकंवापिमन्मयंवापिशक्तिः॥ सर्वोप
करणेपतेयोदद्याद्विउलं गृहं॥ ब्राह्मणायदरिद्रायविउषेवकुटुंबिने॥ सर्वकामसमाप्नुक्ते
ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात्॥ ब्रह्मवैवर्ते॥ नगार्हंस्थासरोधमीनेवदानं गृहात्परी॥ नान्ता राम०
दधिकंपापंनश्येत्॥ ब्राह्मणात्परः॥ गृहप्रकारमाहनारदः॥ स्नानागरेदिशिआयोआग्ने

यापचनालयं॥ याम्यांशयनगेदंवनैर्नृत्यांशस्त्रमदिरं॥ प्रताय्याभोजनगृहंवायव्यांपशुमंदिरं॥
भांडागारंतत्तरस्यांईशायांदेवमंदिरमिति॥ मात्स्यादेवतापुंवर्कतत्रवत्वादिशस्त्रमावर्तयजपि
त्वायथाव्याप्यंततोदद्याद्गृहं॥ पूजयित्वास्वयंवास्तुशान्तिस्तत्त्वादध्यादित्यर्थः॥ गृहमध्येदक्षि
णभागेयद्यद्विलिख्यतदुपरिप्रस्थमात्रावृत्तिलान्तदुपरिशय्यांस्थापयित्वाशय्योपरितोव
र्णनारायणप्रतिमांसंपूज्यप्रतिग्रहीतारंसपत्नीकंप्रतिग्रहार्थंकृत्वातंकरं गृहीत्वासमंगलघो
षं बभूवमाणमंत्रैर्गृहंप्रवेशयेत्॥ तेचमंत्राः॥ एहोहि नारायणदिव्यरूपसर्वामरेवैदिनपादप
द्म॥ शुभाशुभानंदशुभामधीशलेक्ष्मीयुतस्त्वंवगृहं गृहाण॥ नमः॥ कौस्तुभनावायहिरण्यकवचा
यवः॥ क्षीरोदार्यवसुसायजगद्भुजैर्नमोस्तुते॥ नमोहिरण्यगर्भायविष्णुगर्भायवैनेमः॥ बरा
वरस्यजगतो गृहभूतायै नमः॥ भूर्भुवः॥ अमुखालोकास्तवदेह्यवस्थिताः॥ नदंतिपावकंन्यातं
तथास्मिभयने गृहं॥ त्वत्सादेनदेवैशुभत्रयोत्रवतो गृहं॥ पंचयज्ञक्रियायुक्त्वैवसेदावैतत्तत्कं
ततस्तं प्रवस्थापितशय्यापसुदंस्तुखंउपविश्यादशकालैस्तंकील्यमुकशर्मणेऽमुकगोत्रायप

६।१० लीसहितसालेकतायत्राहणायेदंपक्षेष्टकादिरवितयथोपपनिसंपादितै। कांस्त्याम्नादि
 १० भोजनसर्वधान्यान्वषणधनउडशर्करागोबलीवर्दसिमंवकल्पलिकावितानादिसर्वव
 र्षपर्याप्तसर्वोपकरणानितेसदीपप्रभोद्यांतसर्वदैवतैगृहसर्वपापक्षयपूर्वककल्पकोटि
 शतावधिब्रह्मलोकमहीयमानकामःशिलाकाष्ठपक्षेष्टकादिनिर्मितैगृहविश्वकर्मदैव
 तैतुभ्यमहंसंप्रददतिइतिदद्यात्। आर्यना। इदंगृहगृहाणत्सर्वोपस्करसंयुतं। तवविप्रप्रसा
 देनममास्त्वितिनवैगृहं। गृहममविभक्त्यर्थंगृहाणत्वीद्विजोत्तमा। श्रियतामेजगद्योनिवास्तु
 पीजनार्थेति। ततःप्रतिग्रहीतादेवस्यत्वेतिप्रतिगृह्य। स्वस्तीत्येकाकामस्तुतिंपठेत्॥
 स्वर्णसहस्रमारभ्यएकसुवर्णपार्यंतशक्तेयादस्तिपठेदद्यात्। ततःपांडुकोपानहृत्त्रयचामेरा
 दिकंवपुनर्दत्वात्संपन्नैगृहोपस्करभरणैसर्वसंपूर्णमेवास्तु॥ गृहदानफलमाहमाह्ये॥
 एवंसर्वसंपन्नैपक्षेष्टकैर्विनिवेदयेत्॥ कल्पकोटिशतंयावद्ब्रह्मलोकमहीयते। श्रौतमंदा राम.
 रुजंवापि योदद्याद्विधिवर्कै। वसेत्स्वाराणवरेभ्यः॥ यणसमापतः॥ मनयंवापि योदद्याद् १०

हंचोपस्करान्वितै॥ पुरेडुलोकपालानांप्रतिमन्त्रैतरेवसेत्। विधिनाप्रतिवत्सरंवास्तुपूज
 नंकार्ये॥ तेनहुःस्वमाभुयादित्यक्तत्वात्प्रतिसंवत्सरंकार्यमिति॥ इतिगृहदानप्रयोगः॥
 ॥ अथमठदानं॥ कल्पमठंप्रयत्नेनशयनावेदिकोत्तणसनादिनसंयुतै। पुण्यकालेद्विजे
 भ्योथयुतिभ्योवनिवेदयेत्॥ सर्वोक्तामानवाप्नोतिनिष्कामोमोक्षमाभुयात्॥ इतिस्कांदोक्तं
 मठदानं॥ अथप्रतिश्रयदानंवाक्यमाकंदेये। कुर्यात्प्रतिश्रयं गृहपथिकानांहितावहं। नि
 जगहेवदेशंवासाधूनांयोनिवेदयेत्॥ प्रतिश्रयोधर्मशाला॥ भक्षय्यं पुण्यमुद्विष्टंतस्यस्वतपा
 र्गपवर्गदं। सर्वकामसमृद्धौसोदेववद्विप्रोदते॥ भविष्ये। प्रतिश्रयेयुर्विस्तीर्णकारितेसज
 लेधनेदीनानाथजनार्थोयवर्देकिनकृतमेवमेतं॥ इतिप्रतिश्रयदानं॥ अथकन्यादानं॥
 सहस्रमेवधनूनांशतंवानहुहंसमं॥ दशानहुत्वमेवानंदशयानसमोहयः। दशवाजिसमो
 कन्याभूमिदानेवतत्समं। तस्मात्सर्वेषुदानेषु कन्यादानंविशिष्यते॥ वैद्विपुराणो॥ श्रुत्याकन्या
 प्रदानेवपितरश्चपितामहाः॥ विमुक्तैः सर्वपापभ्यांब्रह्मलोकैर्व्रजंतितेतिदवलः। तिस्रःकन्या

दानं

११

वे

यथा न्यायं पालयित्वा निघ्नवानपितामरकं याति नारी चास्त्री प्रसूयिनी ॥ वसिष्ठः ॥ हाटक क्षिति
गौरीणां सप्तजन्मा तु गणकला ॥ धर्मो विधिना दातुमसंगो नोपियुज्यते ॥ अथ श्रुतः ॥ वरगोत्रं
मुद्यार्य प्रपितामहं र्बकं ॥ नामसंकीर्त्तयेद्दिवा कन्या वैवस्वमेव हि ॥ तिष्ठत्सर्वं मुखोदाता वरः
पूर्वं मुखो भवेत् ॥ मधुपर्कं विना येनांतस्मादद्यात्सदक्षिणे ॥ उदपात्रे तदा गच्छत्यमंत्रेणानेन दा
पयेत् ॥ गौरी कन्या मिमांसे विप्रयथाशक्ति विभूषितां गोत्राय शर्मणे नुभ्यं दत्तां विप्रसमाश्रया ॥
मिगो वत्सदासीव वासां सिवस्वशक्तिः ॥ महिषो वाजिनश्चैव दद्यात्स्वर्णमणीनपि ॥ ततः स्वग
ह्यविधिना होमाद्ये कर्म कारयेत् ॥ यथा वारं विधेया मिमांसा गन्पकुतु कानि वा ॥ प्रयोगश्च ॥ वरं मधु
मर्कं गणसंपूज्य देशकालौ स्मृत्या ॥ मम समस्तपितृणां निरति कन्यादानं कन्या फलावाप्तये ॥ अत
नवरेण श्रीलक्ष्मीनारायणप्रोतये ॥ आल विवाह विधिना कन्यादानं महत्करिष्ये ॥ इति संकन्या
कन्या कने कसपन्नो दास्यामि ॥ विध्वंभरः इमां कन्यां पठित्वा वरस्य गोत्रं प्रवरमुद्यार्य अमु
कस्य प्रवोत्र ॥ गोत्रं पुत्रं अमुकशर्मता सर्वत्र वतुर्धनमुद्यार्य ॥ श्रीधरस्तु विणे कन्यापक्षवतये राम
द्वितीया तु मुद्यार्य श्रीधरस्तु विणी तु यमहंसं ॥ इति वरहस्ते सकुशाक्षतं जले क्षिपेत् ॥ वरहस्ते

वस्यत्वेति ॥ प्रतिगृह्यस्वस्तीत्युक्त्वा कामस्तुतिं पठेत् ॥ एवमेवेत्यादिना संप्रददइत्यनेन वाक्येन
त्रिर्दद्यात् ॥ कन्यादानं प्रतिष्ठार्थं सुवर्णं भूमि शय्यादिकं देद्यात् ॥ वित्तस्तु प्रयोगाद्देयेयः ॥
इति कन्यादानं ॥ ॥ अथ कपिलादानं ॥ ॥ आदित्यपुराणे ॥ सहस्रयोगवां दद्यात्कपिलो वापि सु
वेत् ॥ मम मेव पुरा प्राह ब्रह्मा ब्रह्म विदां वर ॥ रूक्मेशं गौतम्यखुरां सर्वस्त्रां कोस्य दोहिनीं सवत्सा
कपिलां दत्त्वा बंशं सप्तसमुद्भूतं ॥ याबंति वास्या रोमाणि सवत्सा या भवति हि ॥ सुरभिलोकमा
साधुरमते तावतीः समाः ॥ अद्ययादिगो सहस्रं फलावाप्तये नरं सर्वत्सकपिलो रोममितवर्ष
पर्यंतं कामधेनुलोकनिवासं काम इमां कपिलीं सुवर्णभृंगं शुपस्कारयुतां अमुकगोत्राया
मुकशर्मणे सात्कृताय तुभ्यमहं संप्रददेन ममेति र्देद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ मातुष्ये ॥ कपिले सर्वभूता
नो पूजनीया सिरोहिणी ॥ नीर्य देवमयी यस्मादनः शोभि प्रयच्छ मे ॥ मात्रां ते अदाक्षिणी कुर्यात् ॥
वत्सु त्रिगुणं दत्त्वा दक्षिणां ववतु गुणं ॥ एतेरत्नैरुतां धेनुं घटाभरणभूषितां ॥ कपिलां विप्र
मुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ द्विगुणापस्वरोपेतां महती कपिलां स्मृता ॥ उपस्काराः सुवर्ण

अंगवस्त्रदोहनपात्राद्यासामान्यगोदानेवक्ष्यमाण॥ दत्तासावित्रमुखायस्वर्गमोक्षफलप्रदा
ससज्जनकृतात्पाणमुच्यते दशसंयुता॥ या न्यात्रार्थयत्तकामान्स्तान्स्तान्प्राप्नोति यानवः॥ अ
द्यादिससज्जनकृतपापनाशपूर्वकस्वर्गकामोमोक्षकामः पुत्रकामः शुभकामश्चैव प्रीति
कामयथाकामफलमुद्दिश्य द्विगुणोपस्कारोपेतं दद्यादिति॥ ॥ इति महाकपिलादानं॥ ॥ इति
दशदानानि॥ दशधेनवोमात्स्ये॥ यास्तु पापविनाशिन्यः कथिता दशधेनवः॥ तासां सत्संबन्ध्या
मिनामानिवनेनाधिपा॥ प्रथमो गुडधेनुः स्यात्तृतीयधेनुस्तथापरा॥ तिलधेनुस्तृतीयायुबतुथ
जलसंक्षिता क्षीरधेनुस्तु विख्याता मधुधेनुस्तथापरा॥ सप्तमी शर्कराधेनुर्दधिधेनुस्तथाष्टमी
॥ रसधेनुस्तु नवमी दशमी स्यात्स्वरूपतः॥ कुमान्धृतादिधेनूनां इतरासां तु राशयः सुवर्णधेनु
मप्यत्र केविदित्येति मानवाः॥ नवमी तिलतैलेन तथा न्येपिमहर्षयः॥ रसधेनुस्थाने सुवर्णधेनुस्ति
लेनैलधेनुश्च॥ ॥ एतद्दिधानमपि मात्स्ये॥ कृष्णाजिनं वतुस्ते प्राग्गवे विन्यसेकुवि॥ गोमयेनो राम
पलितपादोर्ध्वनास्तीर्य सर्वतः॥ लेघेणवाजिनं तद्वत्सस्य पारकं व्ययेत्॥ लघुकृष्णाजिनं॥ प्रा १२

अरुबीकल्पयेद्देतुं उदकपादांसवत्सकां॥ प्रउग्रवीं प्राकृशिरासांसवत्सो॥ उत्तरभागस्थितवत्स
सहितं॥ उत्तमागुडधेनुः स्यात्सरोभारवतुष्टयं॥ बत्संभारेण कुर्वीत भारोभ्यामथ मास्मता॥ अर्द्ध
भारेण बत्सः स्यात्कनिष्ठाभारकेण तु॥ वतुथी शनवत्सा स्याद्दृष्टविशानुसारतः॥ भारः पञ्चसहस्रात्स
क इति परिभाषायां॥ धेनुवत्सा घृतस्येतो सितसस्मावरावृता॥ अनुकृष्णविशुषादोऽपि मुक्ताफ
लेक्षणेऽपि तस्त्रिश्रालौतैः सितवर्णैर्बलकं वने॥ ताम्रगडुकपृष्ठे तैः सितवामरारोमकौ॥ कुरुत्पदे
शोगडुक इति॥ विद्रुमभृयुगैः पेतो नवनीतस्तनान्वितो॥ क्षौमपुष्पैः कांस्वदोहोऽङ्गनीलकतारकौ
॥ सुवर्णशृङ्गाभरणैराजितश्चुरसंयुतो॥ नाताफलमये दैर्घ्याण्यधकरडकौ॥ गंधकरडकः कर्पूरा
दिपात्रविशेषः॥ एवंचिलाधूपदीपादिभिर्वयेते॥ वस्त्रयुक्तानीनितारतो मानतश्चाधिक्यफ
लाधिक्यं॥ अथप्रयोगः॥ अद्यत्यादिसर्वपापक्षयकामगुडधेन्यादिदानं करिष्ये इति संकल्प्य
विश्वसंपूज्यसंबलधेनुं संसृज्य प्रदक्षिणीकृत्य अद्यत्यादिसर्वपापक्षयकाम इमां धेनुं गोत्राया
मुकशर्मणे विधाय नुभ्यमहं संप्रददेनममिति हृद्यात्॥ विज्रेण पुच्छे प्रतिगृह्य स्वस्तीत्येकाका

मस्तुतिं पठेत् ॥ ततो सुवर्णं दक्षिणं दधात् ॥ प्रार्थना ॥ यालक्ष्मी सर्ववर्तमाना या च देवेभ्यः स्वस्तिना ॥
 धेनु रूपेण सा देवी अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ देहस्थायी वरदाणा शंकरस्य सदा प्रिया ॥ धेनु रूपेण
 सारविममपापं व्यपोह तु ॥ विष्णोर्वक्षसिया लक्ष्मी स्वाहा याव विभावसो ॥ वंदार्कं राकशं क्रिया धे
 नुरुपास्तु मे प्रिया ॥ धेनु मुखस्य यालक्ष्मी यालक्ष्मी धनं स्य व ॥ लक्ष्मीया लोकपाला नो सा धेनु व
 रदास्तु मे ॥ स्वधा तं धेनु रव्यानां स्वाहा यज्ञ भुजा तया ॥ सर्वपापहरा धेनु तस्मात्तांति प्रयच्छ
 मे ॥ एवमा मं अतो धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ एतदेव विधानं सर्वासां धेनुनां प्रत्यक्षं धेनुव्यति
 रिक्तानामित्यर्थः ॥ उक्तेरवना स्यात्तत्रा उपयोगात् ॥ ततो भयसा दक्षिणं दत्वा ब्राह्मणान् भोज
 येदिति ॥ एतदेव विधानं स्यात् ॥ त एवोपस्कारः स्मृताः ॥ अत विधु वे पुण्यं व्यती पातेन धातुनः ॥ ३३ य४
 धेनु दयः सर्वा उपरागादिपर्वसु ॥ यथात्रै रू प्रदत्तव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ अत्र प्रमाणादो ता ज धेनु
 णमिना धेनु रक्ता कल्पतरो ॥ तत्प्रकारांतरं विष्णुधर्म ॥ अनुलिप्तमही पृष्ठं वस्त्राजिनकुशादु राम
 तं धेनुं तिलमयी कृत्वा सूर्य रत्नैरलंकृतं ॥ धेनुं द्राणेन कुर्वीत आढ केन तु वत्सकं ॥ स्वर्णं ॥ १२

३३

गौरौ चरुगंधघ्राणवती तथा ॥ कुर्याच्चार्कं राजिद्रां गुडश्यामविकंबलां ॥ इ सुपादां ता
 म्र पृष्ठीं शुचिमुक्ता फलेक्षणां ॥ प्रशस्तपत्रं प्रवणां फलदं तमयी भुभां ॥ स्वर्गाम पुच्छां कु
 तनवनीतस्तनां चितां ॥ सितस्रज्जिरालां च सितसर्पपरोमिकां ॥ फलेर्मनोहरैर्मक्षैर्मणिमु
 क्ता फलां चितां ॥ सितवस्त्रयुगलं चानां घटाभरणभूषितां ॥ ईदृक् संस्थान सपत्नी कृत्वा
 द्वासमन्विताः ॥ कांस्यापदाहनां दद्यात्केशवः प्रीयतामिति ॥ इति कर्त्तव्यतामवास्तु ॥ ३४
 धेनुका एव ॥ प्रार्थना ॥ वद्विपुलाणे ॥ तिलां च धितं देवसा विमितां चैरुणसव ॥ ब्रह्माणतन
 यी धेनुं देता प्रीणा तु केरावमिति मंत्रांतरं ॥ ॥ इति धेनुदानं ॥ अथ धन धेनुदानं ॥ ॥ वि४
 विष्णुधर्म ॥ तिलाभावे तथा दद्याद्दुतधेनुं प्रयत्नतः ॥ वासुदेवं जगन्नाथं धनदीराभि
 वेचनात् ॥ संप्रत्य श्रवैव त्वुष्यं धेनुपादिभिर्नरैः ॥ विधानमाहा गम्यस्य साधवः कुंभ
 पुष्पमालादिभूषितं ॥ कांस्याविधानसंयुक्ता सितवस्त्रयुगेन वा ॥ हिरण्यसहितं तद

दान १५

संप्रज्य अद्यत्यादिगोत्राय शर्मणे लंकताय सौवर्णमुखी अगस्त्ये दनष्टं गीताम्पृष्टी सत्रपुष्पाय
 स्त्रिंशमप्यसितकंबलकंबलां पुत्रमुखी शर्कराजिह्वा मोक्षिकनेत्रां फलदं नो धर्मो मां रोमं रोमं
 रोमं प्रशस्तपत्रं वणं नवनीतलनी ससधान्योपतां ततश्च तारिपात्राणि वतुर्दिसु निर्यसेत ॥
 वस्त्रियुग्मना बाधय भरणभूषितां कंठ्यदोहनीं मुखजितां पुच्छदेशे पविष्टाय मधुवता इति मंत्रे
 ण तुभ्यमहंसं प्रदेन ममेति ततो दक्षिणां सुवर्णं दद्यात् ॥ इति मधुधेनुदानं ॥ अथ शर्कराधेनु
 दानं ॥ स्कंदे ॥ तद्वत् शर्कराधेनुं शृणु राजन्यथायेतः ॥ अनुलिप्तमही पृष्ठं रुद्धा जिनकुशोत्तरं ॥
 धेनुभारवतुष्य परिमिता न वतुर्था शोचत्सः ॥ भारद्वये अष्टमांशं इति शर्कराधेनुं दत्वा कार्या ॥ सर्व
 धान्यानि वतुर्दिसु स्थाप्य अद्यत्यादि शर्मणे गोत्राय सालं कृता सुवर्णं शृंगी मोक्षिकनेत्रं यनां उ
 उमुखी पृष्ठमय जिह्वा कंबलपट्टं त्रैलोक्यं विज्ञातं कंठाभरणं भूषितां पंचरत्नसमा फलादमी
 रोमां कंठ्योपदोहनीं गंधपुष्पैर्वितां समस्तपापस्य कामदं मां शर्कराधेनुं तुभ्यमहंसं प्रदेन म
 मेति सुवर्णं दक्षिणां दत्वा विप्रस्वस्ती त्वां कं कामस्तुतिपठेत् ॥ ततो धेनुं देत्वा विप्रस्य मुखेने

राम १५

क्षेत्रेति ॥ पंचरत्नानि तु अपरार्कं ॥ कृतकं हारकं नीलकं पद्मरागं च मोक्षिकं ॥ पंचरत्नमिदं प्रोक्तं क
 विभिः पूर्वदक्षिणैरिति ॥ इति शर्कराधेनुदानं ॥ अथ दधिधेनुदानं ॥ तत्र च लेपने क
 श रुद्धा जिने आत्मीयं ससधान्यस्योपरि दधितुं भूषणं यत्पुष्पांशनं वत्सं कृत्वा सौवर्णमुखी
 प्रशस्तपत्रं वणं मुक्तं फलं सृणां च दनागरुं शृंगी मुखं ध्वजं विरोधं युक्तं जिह्वां च शर्करा
 घ्राणं श्रीरं वं उन्मलमया दत्ताः ॥ सितकंबलं च नीलं च नोदभरीमां पुच्छं च त्रयं मयं रुप्यं च दूरी नवनीतल
 नीं दिसु पादां सर्वाभरणं भूषितां वस्त्रियुग्मना बाधय गंधपुष्पैर्भूषितां पुच्छं च त्रयं मयं रुप्यं च दूरी नवनीतल
 दद्यात् ॥ इति दधिधेनुदानं ॥ इति दधिधेनुदानं ॥ अथ रसधेनु
 दानं ॥ स्कंदे ॥ रसधेनुं महाराज कथयामि समासतः ॥ अनुलिप्तमही पृष्ठं रुद्धा जिनकुशो
 तरे ॥ इक्षुरस्य घटं प्ररयित्वा तत्र पुष्पांशनं वत्सं ॥ अद्यत्यादिगोत्राय मुक्तं शर्मणं सालं कृताय इत्या
 रसधेनुं सुवर्णं शृंगीभरणं भूषितां वस्त्रियुग्मना बाधय गंधपुष्पैर्भूषितां पुच्छं च त्रयं मयं रुप्यं च दूरी नवनीतल
 वतुर्दिसु दीपं समायुक्तं वं धविभूषितां वत्सरितिलपात्राणि वतुर्दिसु युक्तं सुवर्णजितार
 (सर्वं धान्यं दद्यात्)

दानं

१६

सधेनुं तु भ्यमहं संप्रदेनममेतिसुवर्णदक्षिणायुक्तं दधात् ॥ मंत्रास्तु उदधेन को एव शेषोपस्था
 राश्वे ॥ एवमुक्त्वा पितृव्या तुरीयते वैद्विजो जने ॥ दशपूर्वापराश्वेव आत्मानं वैकुंठं विशति ॥ ॥
 इति सधेनुदानं ॥ अथ स्वरूपतो गोदानं ॥ अगिरा ॥ गोदेवस्थेव दानेवाश्रयाय विशप
 तः ॥ साहितायैयुते पूर्वा नृसप्तमसप्तसप्तव ॥ देवकः ॥ तुशीलालक्षणवती युवती वत्ससंयुता
 बकुलधवनी स्त्रियां धनुं दधाद्विद्योति ॥ तत्रादौ सकल्पविप्रसं प्रज्यधेनुं सर्वसामपिशृगम
 त्मादिस्तनोता निस्तनानि पूजयेत् ॥ तद्यथा ॥ शृगमले ब्रह्मविष्णु पूजयामि ॥ शृगाय सर्वनीधामि पूज
 यामि ॥ गिरामुधेशिव पूजयामि ॥ ललाटे देवी पू ॥ नासिकायां वण्मुखः पू ॥ नासां उटे कंठला ॥ वतरो ना
 गो ॥ कर्णयोरश्विनो देवौ पू ॥ वक्षुषि शशिभास्करौ पू ॥ दंतेषु वायुर्बृहस्पतिश्च ॥ पांवरणं पू ॥ कृकारे सर
 स्वती पू ॥ जोष्ठा ॥ मासंध्यादयं पू ॥ ग्रीवायां मिंदं पू ॥ कक्षे देवशरसां सिं पू ॥ उरसि साध्याः पू ॥ जंघासु वलु
 प्या दूर्माः पू ॥ रुरमध्वेतामं पू ॥ पिंडे आदित्य रश्मयः ॥ गोमूत्रे गंगा पू ॥ गोमये यमुनी पू ॥ शरीरे सरस्वती ताम
 पू ॥ दाधेनुर्मदा पू ॥ दत्ते जिह्वं ॥ रोमसु अष्टादशोदवतानो काटयः पूजयामि ॥ अदरश्विरी पू ॥ पक्षीधरे वत्या
 या ॥

१६

रः समुद्राः पू ॥ ततो सर्वोपचारः पूजयित्वा अद्यैत्यादि गोत्रायामुक्तं कर्मणे पृथ्वी दानफलकामः सर्वपापक्ष
 यकामश्मं प्रत्युदाधेनुं ताम् ॥ पृथ्वीरुक्तेष्टं नीरूप्य खुरां कास्य रोहनीं सवस्त्रोत्तरे देवत्यां तुभ्यं संप्रद
 देवि प्रहस्ते जलं दद्यात् ॥ देवस्य त्वे निमंत्रं पठित्वा ततः पात्रे उच्छंघृत्य कर्त्तव्यं प्रहस्ते तिलमवादकं दत्त्वा
 पठेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूताया विश्वस्थानै प्रदायिनी ॥ विश्वस्तु भूरा होत्रे श्रीयन्नामनयागव
 ति पठित्वा उज्ज्वलं जह ॥ दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणं दत्त्वा प्रार्थयेत् ॥ नमो गोभ्यः श्रीमिमीभ्यः सारभेभ्य
 न्यएव वा नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः ॥ गोबोममायतः संतु गावो मे संतु पृथगतः गावो मे हृद
 ये संतु गावो मध्ये रतो म्यहं ॥ मिति पठित्वा धेनुं दिजं वषट् दक्षिणीं रुक्मं विदतु व्रजेत् ॥ इति स्वरूपतो
 गोदानं ॥ अथ मांस्या ॥ हेमं शरीरादौ ॥ दशसोवर्णं कर्त्तव्यं खुरः पंचपला निता ॥ पंचाशन्धिकं कांस्यं ताम्र
 वापि तथैव ॥ अन्यत्रापि सुवर्णमेव दक्षिणेति ॥ हेमं शरीरादौ ॥ अन्यकार्पासधेनुदानं ॥ वाराह ॥ अथ धेनुं प्र
 वर्या मिधेनं कार्पासि जीभुवि सर्वविश्वस्य उष्यर्थं ब्रह्मणसां भुक्कृतं ॥ सावकार्पासधारणधेनुः ॥ अथ प्रकी
 र्त्तं तैत्तिमथ्यमावतं दद्वेन तद्वेन कनीयसी ॥ सर्ववद्वस्थान्येव सक्षिरण्यतथैव ॥ बलकं पुत्रं पुत्रीं शातुरा
 नमंत्रां मिधीयते ॥ कुर्वन् सर्ववद्वस्त्रं वस्त्रं न्याउपस्थते ॥ वाराहोक्तं तिलधेनुदानवत्प्रार्थना ॥ हेमकुंडं

रान.
१७

सदृशेश्वरीरार्णवसमुद्रवे। सोमप्रियेसुधन्वाख्येसौरभेयेनमोस्तते॥ दत्तेयमिन्दुनाथायशशांकायामना
यय॥ अत्रिनेत्रप्रजातायसोमराजायवेनमः॥ पस्वैवैवस्यामन्त्राब्रह्मणायप्रयुष्टितासमातिवैदुलोकं
तुसोमैनसरुमादतेति॥ इति कार्पासधेनुदानं॥ अथ लवणधेनुदानं॥ मविष्ये॥ नत्रपुष्टिश्चिप्रति
रुध्मः॥ शृणुराजश्रवस्यामिलवणख्येकल्पिता॥ गोमयेनाउ नित्तुदभंस्तंस्तरसंस्थिता॥ अविर्कं
मंविन्यस्यपूर्वाराभिमुखस्थितावस्त्रिणांछादितं कृत्वाधेनुं कुर्यात्तुष्टिमात्रं॥ आढकंनैवकुर्वीतबहुवि
त्तापकल्पिता॥ गोविप्रं वसरज्यं अद्योत्यादिगोत्रायामुक्तेश्चमण्डुमं कलमनं सिंधुमुक्तिवर्णसिंधुवेद
कलोपीयवास्यांकेवलपट्टसेत्रैवयकंभान्प्रच्छिणुडापानां॥ बल्लोमंमधुबोतिउत्रभायोध्यां प्र
क्षिणीकृत्यदद्यात्॥ शेषमधुधेनुवत्॥ प्रार्थना॥ लवणवेरसाः सर्वलवणे सर्वदेवताः॥ सर्वदेवमयी देवी लवे
णख्येनमोस्तते॥ पुराणां नर॥ बोडुशप्रस्थमितांधेनुं चतुर्थीशनवस्वामिति॥ इतिलवणधेनुदानं॥
अथ सुवर्णधेनुदानं॥ बद्रिपुराणं॥ सुवर्णधेनुं वाप्यत्रसुवर्णं चतुर्दश॥ सुनिर्निक्तसुवर्णं चसप्तभि
र्मध्यमांमता॥ वतुर्भिच्यकेनीयावचतुर्थीशनवस्वकः॥ गुडधेनुविधानेन दत्तासर्वफलप्रदा॥ अत्रवि
शेषः॥ सौप्यवत्सक इति केचित्॥ प्रवालके शीघ्रतया वत्तनवती कास्यच्छापट्टम्वल्लोमं लोसप्तधाम्य

राम.
१७

सु

समायुक्तांफलपुष्पयुतांश्चत्रोपानसमन्वितामिति। सुवर्णधेनुविप्रायप्रतिपाद्येदंश्रीनरः॥ हिरण्यरेतापु
रुषापुराणः कृष्णविलः॥ तत्सहमखविष्यष्टाविंशत्माश्रीयतामिति। अनेनैवतुमंत्रेणधेनुदानं प्रकी
र्त्तितं॥ अन्धमेधसहस्रस्यफलमाप्नोत्यसंशयः॥ कुलानां विसहस्रस्य स्वर्गं नयति तदुधइति॥ इति सु
वर्णधेनुदानं॥ अथ बंध्यात्वहरणं। सुवर्णधेनुदानं॥ वासुपुराणं॥ बंध्यानुवैधाक्तः॥ बंध्याः कुरु
बंध्याः त्रिप्रसूता॥ मत्प्रजाइति॥ काकबंध्याकाकवदेकापत्या॥ शेषास्पृष्टाएव॥ स्वर्गमाहा॥ हिरण्ये
नयथाशक्यासर्वलोककारयेत्तदृष्टं॥ धेनुं च॥ तिनवत्सं वपादेनगुरुरब्रवीत्॥ सौप्यरेतोरलं पृच्छेनियो
ज्यां दंटांगलोऽमयोरविबध्नीयात्॥ तिलकं ललाटे कृत्वा एतादृशी समर्च्य पायसनेवेद्यो मोदकां
जप्याः पुंड्रलवणजीरकं वश्रुर्निधाय एव वायनीधनं वै ब्रह्मणस्त्रीपुण्ड्रं अष्टौ वा दद्यात्ततो ब्रीह्य
मलोत्पुमं द्रूपवत्त्राद्यैः संशृज्यततो धेनुं सवत्सं संशृज्य समिदाज्यं वत्सद्वयैः सोमो धेनुमिति मंत्रेण हो
मे अष्टात्रशतसंख्याकं कृत्वा स्वयं उदंश्रुवः प्राश्रुखायोपविष्टाय पुष्टं हस्ते निधाय दद्यात्तं नृ
स्र्गधेनुं यो निरसं सत्रे वसिष्ठसुरभीतया॥ इति तावत्तथाभानो रत्नेयवर्णस्य वा॥ धाव्यगावः प्रवर्त्त
ते वने हृषवनेषु वा॥ श्रीणुताममसदा उवपात्रप्रवर्द्धना॥ ययं तु दिवारात्रं अविच्छेदवसंततः इति

श्रीलक्ष्मण

प्रविष्टासुरभेज्योमान्
रः सुखी

दानं० पठित्वा देवस्य लेनिमंत्रेण दद्यात् प्रार्थना० वंध्या लंका कंध्या लंका या प्रसव एवव तथैव मत्तव
 १८ लंका देवस्य मम वतुर्विधं दाने० नानेन हरतु या सा काम उधान धा० ततो सुवर्ण दक्षिणं दद्यात् ॥
 इति वंध्या लहरणं सुवर्ण धेनु दानं ॥ अथोभयतो मुखी दानं ॥ मत्स्ये ॥ रुक्म शृंगी रोप्य खुरा मुका
 लंकार भूषिता कांस्थोपदोहना राजन सवत्सां द्विज पुंगवा प्रसूयमाना यो दद्यात् तद्वर्णसंयुती
 यावद्वत्सा यो निगता यावद्भर्जनं संवति ॥ तावत्तैः पृथिवी ज्ञेया स शैलवन कानना ॥ त्रिवलः ॥ अले
 रुत्सां कविधिना सुवर्ण विपद्यान्तिता ॥ देया च द्विप काम ध्यापके का दक्षिण धमा ॥ बारा हेतु सुव
 र्ण सहस्र तदक्षत दक्ष शतया बाज धेया दिग्दह समुद्र स शैल वनोपेत पृथिवी दान समफलं तद्भु
 तं सवत्सरो मसंख्या उग देव लोक महितं तपित्वितामह प्रपितामह नर को नारायण पूत क्षीर बहु बहु
 कुल्या कर धिपाय सक ई म देश धि करण कै सित काम असु लोका वा स काम उभयतो मुखी दास्ये इति
 संकल्प्य ० हं महा मवने विभूधेनां तु वीरये वैष्णव यक्षरती ॥ अरम यो नमसे जरणः सुतरणं अहं
 गारि दु सिंधुना इति गामनु मंत्र विप्र वस्त्रादिभिः संसृज्य ० गां व अभ्यर्च्य लं कृत्य अष्टादि गोत्राया राम
 मुक शर्मण इमो सोपस्करां उभयतो मुखी स ददेव तां तुभ्यमहं स प्रददेन मम ति दद्यात् ॥ विप्रण विधे १८

वंशतिगृह्यं स्वस्तिक च्छा गो पुच्छं स्व सुवर्ण दक्षिणं प्रतिगृह्य स्व स्वस्वा इरावती धेनु मती स्यो
 ना पृथिवी निमंत्र इयं ज स्वस्ति गृह्य मिमांसे धेनुं कुटुंबाय विशेषतः स्वस्ति भवतु मे नित्यं तद्दमा
 तर्मे मो नम इति गृह्य ताया दक्षिण या णिना ॥ ० ग मनु सन्न न्यषाम वेद महा देवानां जनि मानि विश्वा ॥ शतं
 मा पुरा आयसीर रश्मि धर्य नो जस्ताति रदीय ॥ इति गर्भ मा रुष्यत् ॥ अनेतर कृत्य माह नि क्राते स
 ति अग्निमुप समाधाप्य देवान पितृ नृ नदी नृपर्वतान वनस्पती उदधी न्नागानोषधी स्तर्पयत् ॥ तैव मे जा ॥
 ये देवा स इति देवान् ॥ उ शत स्वा ॥ इमे मंग गो ॥ अदिभिः सुता मादिभिश्च ॥ वनस्पता ॥ समुद्र ज्येष्ठाः ॥ अदि रि
 व भोगे ॥ मधुवाता ॥ पृथिवी तर्पयेत् ॥ ततो होमः ॥ इति मम मे लेधा वि पृथिवी ॥ मही घोः ॥ उर्बे पृथ्वी ॥ गो
 र्गमि माया ततः समस्त व्याहृतिभिः ॥ अतुर शा या दुति ई सा स्वस्ति यन वा वयि ला ॥ गामनु ज्ञेय प्रयु को
 गमती विधा ज्ञेया यसादिना ब्राह्मणा भोजयित्वा स्वयं भुंजीत तं ॥ ॥ ० ॥ इत्युभयतो मुखी दाने ॥
 इति कैठ मन दुह सवत्सरैरलैरुती ॥ दत्ता प्रजायते लोकाने विशोक प्रपद्यते ॥ सुवर्ण शृंगोप्य लोपला
 दिक मपि महाभारतो के बोध्यं ॥ इति कैठ प्रबल गलकं बल नि ति ॥ ॥ अथ वेतरणी दानां ॥ ब्रह्म वेवर्वा
 या सा वेतरणी नाम यम हारिम हानदी ॥ शत योजन विस्तीर्ण पृथु लेसा महासरी ॥ य अग धान त रूपा

दानं च दृष्टमात्राभयप्रदा। पतंति तत्र वैमर्त्याः क्रंदमानाः सुदारुणैः॥ अयने विषुवे वैवयनी पाते दिनक्षये॥
 पाटला मयवाकुष्माकुर्थे द्वेतरणीशुभे॥ स्पर्शं भृंगीशे व्यनुरो कोऽस्य पात्रोपदोहना॥ रुक्मवस्त्रसु
 गच्छन्नास संधान्यसमायुता॥ कार्पासदोण शिखरे ताम्रपात्रे आसी न हेमं यमं जोहदं दुते महिष
 मारुटं पाशहस्तं द्रुक्कंदं मयं उडुपं पट्टस्त्रेण बधा उडुपापरिता धेनुं रुक्मात्रोपानसमायुता
 जलं गृहीत्वा दद्यात्॥ यमद्वारि महाघोरायास्तावेतरणीनेरी॥ ततुं का मोद दाम्ये नानुभूयैवेतरणीव
 गामिति मंत्रेण गमधिवासयेत्॥ ततो गोविप्र प्रतिमां वसं प्रज्य मत्स्य काले वा अद्यत्यादि अनुक्रमेण
 त्राया मुकशर्मणे यमद्वारे स्थिता यानघासुखे नौत्तरणा र्थं इमां वैतरणीनां सवत्सां सोपस्करां प्रतिमास
 हितां विष्णुदेवतां संप्रददे॥ दानमंत्रः॥ विष्णुरूपं द्विजं श्रुत्वा ह देवः पङ्क्तिं पावनं॥ सदक्षिणं मया तुभ्यं
 दत्तां वैतरणीवगोरिति॥ ततः सुवर्णं रक्षिणां देहान् उडुपुष्यं गृह्णन्नुवज्जेत॥ तत्र मंत्रः॥ धेनुके वं प्र
 नीक्षस्व यमद्वारं महाभयो॥ उज्जितीशुं रं देवि वैतेतरण्येन मां स्फुते॥ इति वैतरणीदानं॥ अथ महा
 बीदानं॥ भविष्ये॥ महिषी दानमाहात्म्यं कथयामि युधिष्ठिर॥ पुण्यं पवित्रं मासुष्यं सर्वकामप्रदं त
 था॥ चंद्रसूर्यग्रहे कार्तिके अयने सिते वतुर्दृश्यांसं कोतो संपत्तो वित्तशाली स्वदेया॥ अमये सुता

राम
१५

५

४ मूक्तवद्व्यावृत्ति

वीशपात्रैरवली

शेषवर्जिता॥ ततो माहवी विप्रं चामयवी प्रदक्षिणीकृत्य अद्येत्यादि दंडादि लोकापालानां पाश
 जमहिषीशुभा॥ महिषी दानमाहात्म्यात्सात्त्विके कामदोसदा धर्मराजस्य महात्म्येयस्याः पुनः प्रति
 छितः॥ महिषासुरस्य जननीया सात्त्विकवरा ममेति शुभुक्रमेण त्राया मुकशर्मणे इमं महिषी सुवर्णं
 गतिलोकाभरणं धंदायुतां ताम्रहोनी पिण्याकषिटकसंधान्य पाडुके पती आयुष्यं सुखमहारा
 ज्यकामस्तभ्यमहं संप्रददेति॥ अनेन विधिना देह्या महिषीं द्विजपुंगव॥ सर्वाकामान्वाप्नोति इह लो
 के परत्र वा॥ स्त्रीराजस्त्री कामेति सत्रियो जयकामेति वैश्यो धनकामेति शूद्रो भिक्षां मिलेति॥ इति
 महिषीदानं॥ अथ मेघी दानं॥ भविष्ये॥ अथ मेघी परं दानं सर्वकिं लिख्यनाशनं॥ यद्देव्यानि विधेयाप
 सदा विलयमश्नुति॥ तत्र अयने विषुवे ग्रहणं द्ययुडुवप्रदेशेन विवेचितो उत्तारकाले कार्यं तर्ध विवे
 वाशकरं विष्णुगोरीगायत्रीं सहितं यथाशक्ति सुवर्णं प्रतिमां रुक्मात्रोपानसिंहा नं गं लोकापालान् रुक्मा
 तास्तु अभयं तदग्रतः समं वै स्तिलाज्यै रक्षविंशति संख्यां केदुःखान्तो मेघी विप्रं वसं प्रज्यः अद्येत्यादि
 सर्वकामपापक्षयकामः पुत्रधनकांक्षकामः स्वपतत्सवितविदुनकाम इमां सुवर्णं तिलकाद्यैः कृतं को
 शयपरिधानां पुष्पापहारां संधान्य युक्तं संमुखं स्थापितं लवणं प्रतिमायुक्तं गोत्राय शर्मणे नुभ्यं

शालणे

४

दान.
२१

नतः॥ धान्यशैलादयो देयायाश्चाप्यद्विधानतः॥ तीर्थे वायतने वापि गोघ्नवाप्यथवांगणे॥ तत्र च तुरस्व
मंडपं तदंशुखं वा प्राच्या मुदीच्यां वा एकमेव द्वारं न च त्वारि॥ तोरणमप्येकमेव॥ मंडपोक्षदशस्तो
गामये नोयं लिप्यकुशानां स्तौत्र्यतमं ध्ये पर्वतं कुर्यात्॥ पर्वतं त्रिंशं भैरुं यतः॥ धान्यद्रोणसहस्रेण नि
रित्तमः॥ पंचशतिको मध्यमः॥ त्रिभिः शतैः कनिष्ठः॥ मेरुमहाप्रीदिमयो मध्यतदुपरिमं दारपादि
जातककल्पवृक्षादयो हेमपात्रयः॥ मध्ये कल्पतरुमं दारपादिना तो दक्षिणे तारयोः॥ पूर्वपश्चिमह
रिवेदनसंज्ञा नो॥ मुक्ताफलवज्रगोघ्ने दगुरुस्तनी नीलरत्नैर्बहुभिः एतानि मुक्ताफळादीनि पूर्वादि
गवस्तिता राजतभरणेषु निवेश्यानि॥ मंदारः श्रीखंडखंडैरभितः प्रवालवाचितः शुक्तिशिलातल्लेखा
तः॥ शर्कराचलेनुरिवेदनसंज्ञानां वावश्यको॥ तत्र पूर्वादिदिक्षु ब्रह्मविष्णुरुद्रस्य प्रतिमाः पश्चिमे
मुनि संध्याश्रमाः प्रागदिदिक्षु चतुष्टयक्रमेण पूर्वाक्षमुक्ताफळादिभिः अर्पितोऽप्यश्रंगचतुर्भुज
हृदि दिग्विष्टके रोष्यं ददिलोकपालानां प्रतिमाश्चैव समं ता तं श्रीखंडैर्लतानां स्थापने प्रवालतिशि
लानां शुक्तिः॥ प्रागदिषु मेघानां चेतनीतकचुरैरुक्वस्त्राणि॥ वेशानामिह स्तनजलस्य तत्रांगधुष्य ताम
नानाप्रकाशनिवपरितः संस्थाप्य पंचवर्णवितानकं चोपरि बध्नीयात्॥ ततो यवैर्मरोः चोडशाशन २१

प्राच्यां मंदारं तदुपरि नररूपं गणत्रयं कदंबं च सौवर्णकदंबं मूलैर्हमः कामदेवः अरणोरसरस्त्रान
दुग्धपूर्णै रोष्य पात्रै रोष्यं चैत्रधार्यं वने गंधउष्णफलवस्त्राणि च स्त्रापय यथायाम्ये मेरुषोडशो शगो
धूममयं गंधमादनी॥ तदुपरि सौवर्णजं ब्रह्मसंतभूले सौवर्णमुदंशुखं धनदमानस सरस्त्रा नैव सधु न
रोष्यं गंधर्वा रव्यं वने नानाफलवस्त्रमाख्या निवस्थापयेत्॥ पश्चिमे मेरुषोडशो शगो शतितो मयं विडुलं पर्व
तं तदुपरि सौवर्णपिण्डं लेतमूलैः शङ्खं मुखं सौवर्णहंसं प्रतिमां सितोद्गसरस्त्रा नैव दधिपूर्णं रोष्य पात्रै रोष्यं
वैभोजनं वस्त्रफलमाख्या निवस्थापयेत्॥ उत्तरे मेरुषोडशो शगो शतितो मयं विडुलं पर्वतं तदुपरि सौ
वर्णवदंते भूले दक्षिणमुखी सक्तां मुखं धनुं उद्गसरस्त्रा नैव धुपूर्णं रूपं पात्रै रोष्यं सावित्रं वने
वस्त्रफळानि वस्थापयेत्॥ एव वक्ष्यमाणं पर्वते ध्वनिमत्तद्व्यवतुर्णां शौनलवणादिद्रव्येण प्रागदिषु
विद्यं भपर्वता शेषाः॥ अथ यजमानो अद्योयादि अक्षरोगैर्धर्बुतविमातकरणकस्वर्णैर्कामन
साग्रमन्त्रैरकोलदेवलोकां वा सोत्तरं लोकां राजलोकामर्द्धं श्रीतिकामो वा श्रीधान्यपूर्वतं दाम
महं करिष्य इति संकल्प्य गणेशं स्वस्तिवाचनमात्कापुं नोदी श्राद्धकं आचार्यं सविं वरणं म
धुपर्कं यजने मं प्रजाचार्यं नियोगं तं कुर्यात्॥ अथा नो यो लिजः ग्रहादि स्थापनादि प्राक्कुडसमाप

दानं
२३

स्थितकलशस्थापनांतुं कुर्यात् ॥ ॥ अथ शिवजः प्राकुंडयहदिघात्रिशदेवताभ्यःस्तनमंत्रैस्तिलैः
यकृपवचनाभ्यामिलिताभ्यामुक्तैश्चेति त्रिभिः साधनैः प्रत्येकमष्टवारं दुःखादशालोकपालेभ्योः
एवमुक्ताकादशरुद्रेभ्योद्वादशादित्यभ्यश्च प्रत्येकमष्टसंख्यायासमिद्धस्तिलैर्वा मुकुटपुः ॥ ततः पु
रुषस्तुल्यैर्नवस्त्विष्टुसुदेभ्यः समिद्धस्तिलैर्वा मस्यकामदेवधनरुद्रसकामधनुभ्यस्तिलैर्देवतेन वा
होत्रशते मुकुटपुः ॥ ततः यतुः पंचाशजिलैर्देवतेन वेति ॥ ततो यजमानो मेरुमावासा पूजयेत्तत्राः ॥ तं
सर्वदेवगणधामनिधिर्विरुद्रमस्मरुहं घमरपर्वतनाशयाशु ॥ क्षेमं विधत्स्व कुरु शांतिमनुत्तमानः स
प्रजितः परमभक्तियुतो मयाद्युः ॥ लम्बवभगवानीश ब्रह्माविष्णुर्देवाकरः ॥ मत्तो मूर्तिपरं बीजमतः
हिसनातनु ॥ यस्मात्तिलो कपालानां विष्णुमूर्तिश्चमदिरे ॥ रुद्रादित्यवस्तुनां वततः शक्तिप्रयत्नमे ॥ यस्मा
दभ्यस्य ममरः ॥ नौरीभिश्च शिरस्तवा ॥ तस्मान्कांडद्राशोद्युः ॥ रवेस्तारासागरादामंदरस्य ॥ यस्माच्च
त्रयेन लम्बप्रभुखेन वा ॥ शोभसमंदरक्षिप्रमलैतुल्यकरो भव ॥ ॥ गणेशं दनस्या ॥ यस्माच्च
मणिर्जंबूद्वीपैर्गंधमादनागंधर्ववनभांशो वा ॥ ततः कोत्तिर्दृष्टकमे ॥ विह्वलस्य ॥ यस्मात्तिलैर्केतुप्रो
त्तेन वैभ्राजेन वनेन वा ॥ हिरण्ययाश्च स्य शिरा तस्मानुष्टिर्दृष्टकमे ॥ सुपाश्वस्या ॥ उत्तरेः कुरु नि

राम
२२

यस्मात्सावित्रेण वनेन वा ॥ सुपाश्वं शोभसे नित्यमतः श्रीरस्य्या रुद्रमे ॥ ततः सर्वैर्जगणोक्तैः प्रातः
स्नात्वा कुंडलसमीपस्थकलशजलेन यजमानेन ममि विवेचुः ॥ यजमानो गृहीतकुसुमो मेरुप्रदक्षि
णीकृतो पतिष्ठेत्तत्र अन्नैर्ब्रह्मरसः प्राक्तं अन्नप्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ अन्नोद्भवेति ॥ भूतार्तिदं नेन वर्तं जग
ते ॥ अन्नमेव यत्ते लक्ष्मीरन्नमेव जनाईनः ॥ धान्यपर्वतरूपेण पाहितस्मान्मनो न मे ॥ इत्युपस्थाप्य
पुष्पांजलिं प्रक्षिप्य नमस्कृत्य प्राञ्जल्योपविश्योद्भुत्वा न्योगुर्वीदियः ॥ कमणिरिन्द्रावप्रयो
गः ॥ अद्येत्यादि गोत्रा मुकशर्मणोत्तलैर्कृताय गुरवे अक्षरागंधर्वयुतविमानकरास्वर्गलोकग
मना नंतरसामन्तरशतविधिसामयदेवलोकनिवासोत्तरभूलोकराजलप्राप्तिकाम इमं धान्य
मेरुस्तोवर्णमंदरादिरुद्रांपवकस्तोवर्णं ब्रह्मविष्णुरुद्रार्कप्रतिष्ठापुक्तं मुक्तादीरकादिभूषितरोप्य
मयश्च वतुक्षशोभितं रूपमयं प्रादिलोकपालप्रतिमैरोप्यमयनियतं वा न्वितमस्ति वै शमितकं
दरेदिक्कुतुह्यमेषा पितरोप्यपात्रस्थितस्तुतोदकप्रसवणेदिक्कुतुह्यमेषा पितकेशैररुक्त्वस्त्रिंबु
धटनानाफलमान्यविनावाद्युपकरणसंदिनेषु यत्तत्प्रदेन ममेति तद्वत्तिदधा वा सत्स्वस्वस्ती
तिप्रतिगृह्यकामस्कृतिपठेत्ततः कृतेतद्दानं प्रतिष्ठय इमां गौरक्षिण्यलेन संप्रददनममानंदया

दाने० तत्रतुर्विंशतिपक्षे अष्टौ गंगुरवे वतस्त्रयश्चतस्रस्तुल्येभ्यः दशपक्षे गुरवे षड् सल्लिभ्यश्चैका एके
 पक्षे गुरवे एव तां कपिलोऽसल्लिभ्यः सुवर्ण इति मदनार्थः ॥ एवं पूर्वोक्तं तमं दशसंविद्धं संसृज्य
 तिमं सल्लिजे संप्रददेन मेति दद्यात् ॥ एवमेव दक्षिणस्त्रिंशत्तमं मयं गंधमादने० पश्चिमसंति
 लमयं विपुलाख्यं उत्तरेण माषमयं सुपाश्चात्यं सल्लिभ्यो दद्यात् ॥ लवणावकादिदानं पक्षे
 योगे धान्यप्रदं स्थाने लवणं पट्टं प्रदत्तं तस्य स्फुल्लानि तत्र तत्र वक्ष्यामः ॥ ततो ग्रहवेद्यां यज्या
 नो देवतान्ते पूज्य नमस्कृत्यान् गुरुत्वाच्चि सर्जयेत् ॥ ततो मंडपाद्यहप्रतिमादि गुरवे प्रतिमाद्यै
 भ्यस्तारत्वा यस्य स्मृत्यैति विष्णुस्मृत्या कर्म ईश्वरसमर्प्य आशिषा गृहीयात् ॥ ब्राह्मणैर्भोग्य
 स्वयं हृदि सहंज्यते ॥ इति धान्यादिमेरुसाधारणप्रयोगः ॥ अथ लवणावलः ॥ ॥ पट्टे ॥
 उत्तमः षोडशदणः कर्त्तव्यो लवणतुल्यः मध्यमस्या त्रयं नवतुल्यं रथमः स्मृतः ॥ विचरानो यथा
 रात्र्या दण्डादधुं उकारयेत् ॥ चतुर्थांशेन विद्धं भर्तृना कारयेत् ॥ अथ धान्याः सर्वविद्धं भप
 र्वतुल्यं इति मदनः ॥ विधानैर्हवे च वा हेम तत्तुल्यं कपालात्कामदेवादीनां पि पूर्ववत् ॥ तथैव संक्ष्य
 आर्थयेत् ॥ सोमाग्रसंभृतो यतो यत्नं लवणैरसः ॥ तदात्मकत्वेन वयोपाहि पापान्मे मोनमः ॥ यस्मा

दनरसाः सर्वे नोक्तलवणं विना ॥ त्रिपुं वक्षि वयोर्नित्यं तस्मात्तंति मयस्त्वमे० विष्णुदेहसमुद्भूत
 यस्मादशो ग्यवर्द्धने० तस्मात्तु पूर्वतस्तुल्येण पादिसंसारसागरात् ॥ कल्पयं तमुमा लोके प्राप्ति सम
 नेत्रपरमगति प्राप्तिकाम ईश्वरप्रीतिकामो बाललवणावलदानं करिष्ये इति सैकल्पः ॥ अथ मववि
 शेषोभ्योत्सवं पूर्ववत् ॥ इति लवणावलदानं ॥ अथ गुडपर्वतदानं ॥ ॥ पट्टे ॥ अथातः संप्रवक्ष्या
 मि गुडपर्वतमुत्तमं ॥ यत्नदानान्नरः स्वर्ग्यप्राप्तिं सुरपूजितं ॥ उत्तमो दशभिर्भागैः पंचभिर्मध्यमः
 स्मृतः ॥ त्रिभिर्भारैः केनिष्ठः स्यात्तद्वै भान्यविशेषानां तु लोत्रियां पलशते भारस्या द्दिशति स्तुले त्य
 मरः ॥ विधिरुक् पूर्ववत् संप्रत्य प्राच्येत् ॥ यथा देवेषु विश्वात्मा प्रवरं वज्रनादनः ॥ सामवंदस्व
 दानो महादेवस्तु योगिनो ॥ प्रणवः सर्वमे प्राणं नारीणं पार्वती यथा ॥ तथा रसानां प्रवरः स देवैः
 रसो मेतः ॥ मम तस्मात्परां लक्ष्मीं देदस्व गुडपर्वत ॥ यस्मात्सो भाग्यदायि न्या भ्राता त्वं गुडपर्वत ॥
 निवासश्चापि पार्वत्यास्तस्मान्मां पादिसर्वदा ॥ इति ॥ दानवोक्तं ॥ सकले पापक्षयो तरंगधर्वा प्रत्य
 माने त्वं पूर्वक कल्पशता वधि गौरी लोके प्राप्य नैतरे संपन्नो भवति ता युयागेय पूर्वकरसद्दीपावधि
 पतिलोका मईश्वरप्रीतिकामो वेति सैकल्पविशेषोभ्योत्सवं पूर्ववत् ॥ इति गुडपर्वतदानं ॥

ज्ञान
२४

अथ सुवर्णवर्णः॥ ॥ पादो॥ उत्तमः पलसाहस्रो मध्यमः पंचभिः शतैः। तदर्धेनाधमस्तद्द्वयवि
मोपिशक्तिः। दद्यादेकपलादूर्ध्वमिति। पलसहस्रोत्तमः। पंचशतकमध्यमः। तदर्धेनाधमः। अ
थ विनोपलादूर्ध्वं कुयीत। धान्यपर्वततद्विधानं। ततस्सूर्यप्रार्थयेत्। नमस्तौ गर्भय ब्रह्मबीजाय
वेनमः। यस्मादन्तं फलदस्तस्मात्पादशिलो ब्रह्म। यस्मादनरपत्यं यस्मात्तेजो जगत्पतेः। हेम
पर्वतरूपेण तस्मात्पादशिलो जमेति। दानवाक्यं अत्र सकलपापक्षयी नरशतकन्यावधि आने
दकारकब्रह्मलोकमोगानंतरपरमगतिकाम इति। गुवादिभ्य एव सर्वे दाने। तदल्पद्रव्यविषयं।
अत्र बह्वर्ध्वेषु तु लघुसुखतदर्थं वतुर्थाशं सान्येभ्योपिशिष्टेभ्यो दयमिति हेमाद्रिः। इति सुवर्ण
वर्णदानं॥ ॥ अथ तिळावळः॥ पादो॥ उत्तमो दशमिर्दोः पंचभिर्मध्यममेतः। त्रिभिः कनिष्ठो
राजें इति लेशः प्रकीर्तितः॥ दृष्टविक्रं भादिकं प्रववत्सर्वं। दानमेतजः॥ यस्मान्मधुवने विष्णोर्
हस्वरसमुद्वाः। तिलाकुशं च माया च तस्मात्तु नो भवति ह। हयकयेषु यस्माच्च तिलैरेवामि
रक्षणा। भवाडु दुर्गरशेले दतिला वलनमास्तुते॥ दानवाक्यं॥ सकलपापक्षयदीर्घायुष्मपुत्र
पौत्रसमन्विता नरपितृदेवगंधर्वैर्लोकप्रयमानत्वं प्रवकयुलोकमनसमनेन राक्षस्यै

ब्रह्म

राम

२४

धमवपदप्राप्तिकाम इति॥ ॥ अथाहोदयव्रते तिलपर्वतदानं॥ ॥ स्कंदे॥ प्रवहिसंगमे स्नात्वा शुवि
र्नत्वा समाहितः॥ सर्वपापविशुध्यर्थं नियमलोभवे नरः। नियममेतः। त्रिदेव्यव्रतं देवाः करि
ष्यन्ति मुक्तिमुक्तिर्दे। भवतु सन्निधौ मे घत्रयो देवास्त्रयो नय इति॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सोवर्णपु
त्रेभ्यो। अतिमास्तु प्रकृते आस्तर्धतद्विजो तम। साग्रशतत्रयं दामोद्रोणत्वे तिलपर्वतमिति॥
यजमानो मध्याह्ने स्नात्वा तिलपर्वतमूर्त्तं त्रयं पूजयेत्। तत्रादौ ब्रह्मपूजा॥ नमो विष्णवे तु भ्यं स
त्याय परमात्मने। देवाय देवपुत्राय यज्ञानोपतये नमः॥ ब्रह्मणे नमः पादो पूजयेत्। हिरण्यगर्भा
य० ऊरुशो परमात्मने० जेषां वेधसे० गुल्फा० पद्माद्वाय० हस्तो० हंसवाहनाय कटि० शतानंदाय०
दृक्षः० सा विजोपतये० बाहू० सवदाय० पूर्ववज्रै० यजुर्वदाय० दक्षिणव० सामवेदा० पश्चिम० अथर्ववेदा०
उत्तर० वतुर्वज्राय० शिरः० हंसाय० कपोले० ततो लोकपालादिपूजनं तत्तमेतजः॥ हिरण्यगर्भपुरषः प्र
धानाव्यक्तेरूपतः॥ प्रसीद सुमुखाम्भवा प्रमोद हनमास्तुते॥ इति प्रार्थ्य ततो विष्णुपूजा॥ ॥ अतः ना
य० पादो० विंबेरुपाय० ऊरुशो मुकुंदाय० जामुनी० गोविदा० जेषां० प्रद्युम्नाय० गुह्यं० पद्मनाभाय० नामो
ले बोदराय० उदरं० कोस्तं भवसाय० वक्षः० वतुर्मुंजाय० बाहू० विंबतो मुखाय० मुखं० सहस्रशिर
सं० मोक्षो० आरित्यवघ्नयनदिवाहो देत्यस्तरना पूजोदतो मया भक्त्या गृह्ण कर्तुं करेति प्रार्थना

दानं ततोऽश्विभृजा। महेश्वरमहेशाननमस्तेविप्रांतकानमोजीमृतकेशायनमस्तेवृषभध्वजेश
 नायपादो० चंद्रशेखराय० जंघा० पशुपतये० जानु० शंकराय० ऊरु० उमाकंताय० गुल्फौ० नील
 २५ लोहनाय० नाभ्या० कृत्रिवासंश्वराय० उदरे० नागापवीतिने० वज्रं० रुद्राय० धारः० अंधकारप्रमेया
 लोभालोकांतकाय० व० राजांस्तोमयाभक्त्यागृहाणवृषभध्वजेशमोक्षमः॥ ततोऽर्वाचार्यसं
 पूज्यपीठं च त्रैकमंडलुश्चेतवस्त्रयुगं ब्रह्मणे० पीतवस्त्रयुगं विष्णोः० लोहितशंकरस्य० ततोऽर्वाचम
 तं० कमलैस्तुलसीपत्रैर्बिम्बपत्रैः संपूज्यततोऽब्रह्मविष्णुशिवानोनाममंत्रेण ह्येभरशर्तैर्तिलहो
 मः॥ होमानेगाद्यात्॥ ततोऽपर्वतं सापस्करं विधाय दधात्॥ ॥ इत्यर्धादयत्र तैर्तिलाबलदानं॥
 अथ कार्पासाबलः॥ पाद्ये॥ कार्पासपर्वतद्विंशद्गिरिहोदितः॥ दशभिर्मध्यमः प्रोक्तः कनिष्ठः
 पंचभिः स्मृतः॥ अल्पधनोभाणोकेनवा॥ विधिस्तु धान्यपर्वतवत्॥ दानं तु प्रभातायां शर्वर्या
 अरुणादये सूर्योदयात् प्राकृत्यर्थः॥ मंत्रः॥ त्वमेवावरणं यस्माच्छोका नोमिह सर्वदा॥ कार्पासाबलं राम०
 तस्मात्त्वमद्योद्यध्वंसनो भवति॥ दानवाक्यं॥ सकलपापक्षयपूर्वकन्यावधिरुद्रनिवासानंतर
 भूलोकराजलकाम इति॥ ॥ अथ घृतवचः॥ पाद्ये॥ विशाखा घृतकुंभानामुत्तमः स्याद्दुतावचः॥ २५

मध्यमस्तु तदर्धनतर्धेनाधमः स्मृतः॥ अल्पवित्तस्तु क्षुब्ध्यामेव कुर्वेता विष्कंभपर्वताश्च
 नुर्थाशिनकार्याः कुंभः पलसहस्रात्मकः॥ घृतकुंभः पात्ररूप एव॥ शालितंडुलपात्राणि कुंभा
 नामुपरि निवेशयेत्॥ स ह्युत्तमः शुक्लवाससावेषयेत्॥ इत्युदङ्मुखोऽन्वितः॥ शिष्यान्पर्वतवत्स
 र्वैः अरुणादये पुरवेदद्यात्॥ संयोगाद्दुतमुत्पन्नं यस्मादमृततेजसः॥ तस्माद्दुताद्विधिवत्प्रा
 यतां मम शंकः॥ यत्र तेजोमयं ब्रह्म घृतेन च प्रतिष्ठितं॥ घृतपर्वतरूपेण तस्मान्नः पाहि मरुदरे
 तिमंत्रः॥ सकळपातकनाशनं पूर्वकहंसप्रति संयुक्तं किं किं जातुमाल्पकं वर्णविमानकरं
 शंकरलोकगमनं पूर्वकं सिद्धविधाधरात्तिलविसृष्टपितृसहितं भूतसंप्रदावधिकं विवरण
 स ह्येव पर्वतः स्यादिति होमः॥ मध्यमः पंचशतिकास्त्रिशतावाधमः स्मृतः॥ नुर्थाशिनविष्कं
 भाः॥ वज्रगोमेदो पूर्वः॥ दक्षिणे इन्द्रनीलेति॥ पद्मरागयुतः सुपर्णश्च॥ वैदूर्यविडुमः॥ मंत्रः॥ य
 यादेव गणाः सर्वे रत्नेष्वव्यवस्थिताः॥ बंबुरलमयान्न्यमृतः पाहि मरुदरे॥ यस्माद्भले
 प्रसादनवृष्टिं प्रकुतस्ते हरिः॥ ममारले प्रसादनं तस्मान्नः पाहि सर्वतः॥ अत्रानेकजनमकृत

दानं
२६

असह्ययादिकपक्षयोः समाभ्यर्थे प्रजितत्वं पूर्वकसाग्रकल्पशतावधिकविधुलोकनिवासानंतरं स
 पारोग्यगुणोपेतसप्तद्वीपावधिकमिति दानवाक्यं ॥ अथोपावलः ॥ ॥ पादो ॥ दशभिः पलसो
 हस्त्रे उत्तमो राजतानकः ॥ पंचभिर्मध्यमः प्रोक्तस्तदर्थे नाधमः स्मृतः ॥ अशको विंशतिरुर्ध्वं विंशति
 स्मृतीयाशनेति शेषपूर्ववत् ॥ मंत्रः ॥ पितृणां वलं नैयस्माद्भूमिदोः शंकरस्थे वा रजते पाहितस्माच्च
 स्त्रोक्तसंसारसागरात् ॥ अत्र सकलपक्षयदशसहस्रगोदानफलावाप्तिपूर्वकगंधर्वाभ्युपारोग
 एष्यमानत्वविशिष्टयावदाभूतसंप्रवसामलोकनिवासकमिति दानवाक्यं ॥ अथ शंकराव
 लः ॥ ॥ अष्टभिः शंकराभोरुत्तमः स्यान्महाबलः ॥ वतुर्भिर्मध्यमस्तदुत्तदर्थे नाधमः स्मृतः ॥ भा
 रेण वार्धभारेण स्वल्पविशेषान्कुर्यात् ॥ वतुर्थांशेन विंशतिभिः मदारपादिजातककल्पवृक्षादयो
 हेमाः पूर्ववत् ॥ पूर्वपश्चिमैरुपरिवर्तनौ ॥ धनदोदश्रुत्वा गंधमादने ॥ आरवो वेदमृत्तविपुलावले ॥ हे
 मी सुपाश्व ॥ दक्षिणाभिमुखी मुखी ॥ शेषधान्यपूर्वतवत् ॥ अत्र मंत्रः ॥ आरोग्यामृतसारोपपर
 मः शंकरावळः ॥ तन्मामनंदकारी लैभवशैलेऽसर्वदा ॥ अमृतं पिबतोऽपेतुर्नैव वसीकराः ॥ राम
 देवानां तत्समुद्योयं पाहिनः शंकरावळः ॥ नमो भवधनुर्मध्या उद्गतायतः ॥ तन्मया सिमहाशे २६

लपाहिसंसारसागरात् ॥ अत्र सकलदुरितक्षयकामानंतरं कल्पशतावधिकविधुलोकनिवा
 सानंतरं सप्तद्वीपाधिपत्योत्तरजन्मायुर्न त्रयावच्छिन्नायुरारोग्यकाम इति दानवाक्यं ॥ सर्वत्राशा
 रत्नवर्णमन्त्रियात् ॥ आस्तनभोजनसर्वत्राशक्ताकार्यमेव ॥ दाता पूर्वैद्युः कृतोपवासोपरेश्वरीना
 नंतरं अक्षारलवणाभुंजीता एवंप्रसन्नचित्तकुर्वीत ॥ ॥ इति शंकरावलदानं ॥ ॥ अथ शिखर
 दानं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ गुडं शुक्लवस्त्रलवणधान्यकजातिशंकराखर्जूरतंदुलद्राक्षक्षोदामलय
 जैनवा ॥ मूलैर्मनोहरैरस्य शिखराणि प्रदापयेत् ॥ माघमासं शीघ्रं वैशाखे शोभायुतायां तृतीया
 यां श्रावणपदं च तृतीयायां वादिद्यात् ॥ शिखरप्रमाणं तु आत्मप्रमाणं प्रादेशाभ्यधिकं शरी
 रार्धप्रमाणं स प्रादेशं वा ॥ प्रयोगः ॥ यजमान उक्ते काले पूर्वाह्णे गणेशप्रजादिनां दीक्षा कृतं क
 त्या अद्येत्यादिदौर्भाग्यदौर्भाग्यपराभवपूर्वककल्पकोटिशतत्रयावच्छिन्नगोमवननिवासानं
 तरे पृथिवीपतिलकामश्रीगुडशिखरदानमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्याचार्यवृत्त्या निष्ठायां भ
 माविशुपत्राणि संस्तार्य मूलदिहस्तविस्तारं उपरिहस्तमात्रविस्तारं द्वादशमयकुसुमैरुत्था
 तदप्यंतरं कवस्त्रेण वक्ष्यगुडं दिदयद्रव्येणापूर्वीं परिदुष्टुपचकटमास्तीर्य तत्र स्तोमादिव

दानं
२७

स्त्रोपरिवर्द्धे दुवर्णाभावे दमौर्जिपद्मासनाः शस्त्रकमंडलुवरदाभयकरांगौरीहंसाशिवरांसे
 णावेष्टकुंकुमादिनाश्रयेत्। भवाये पादौ कामिनेये जानु कामिनेये ॐ जगत्त्रिपाये ना
 भौ आनंदायै हृदयं नंदायै स्तनौ सुखं सुभगाये मुखं ललितायै शिरः संप्रज्य पुण्या
 जलिमादाय त्रिः प्रदक्षिणा कृत्य पठेत्। यस्मा निवासः पावेत्याः शिवरत्ने सुरैर्वृतः भस्मान्ना
 पाहि भगवन् त्वं गौरीशिवरः सहितं पुष्पांजलिं प्रक्षिप्य नमस्कृत्य जागरणं कुर्यात्। ततः प्रभा
 ते शिवर पाञ्चमभागे वपुश्चिश्य त्र्यहोत्यादिष्वर्चनं दुर्घार्य इदं शिवरं गौरीप्रतिमायुते सं प्रददे
 त्तिदं त्वत्सुवर्णं दक्षिणं दत्त्वा विप्रासं भोज्यतद्दिने क्षीरं घृतं वा वाग्यतो मुने केशः प्राप्तीयात्।
 दक्षवस्त्रादि शिवरं स्नानेन कल्पादोत्तमप्रयोग इति विशेषः। शोभ्यते भवत् ॥ इति गुडं हि
 शिवरदानं ॥ अथ शूलदानं ॥ वायुपुराणे ॥ कृष्णपक्षे वनुर्दृश्यां अष्टम्यां वासितनरे ॥ कुर्या
 द्वादश निष्कलं त्रिशूलं लवणा न्नितं ॥ सोवर्णं मात्रे निष्कं वतुष्कः सोवर्णिकः षट्पञ्चाशदधिकं शतं
 द्वयपलं मूल्यो वति पक्षत्रयं शतं याज्ञेयं। नभोनिधाय संपूर्णं तिलान्नोत्तमं नितं ॥ पात्रमाठ
 कसमानं तत्र शूलं न्यस्य पुनः ॥ तत्रैव मंत्रेण तस्य पूजां कुर्यात् ॥ त्वेनेव कलायति मंत्रं ॥ विश्वरू

राम
२७

पासं हेमं कमलेपरि संप्रज्य अघोरं तिमं त्रेण प्रतिपत्य ततो विप्रं संप्रज्य अनेन मंत्रेण प्रदक्षिणां कुर्या
 दा भगवन् भगवन् त्रिप्रदक्ष्य यज्ञं प्रमर्दन् तवायुधं प्रदातेन पापं नश्यतु शक्राया गते येन लोकानां त्व
 मंत कविनाशन। विदग्धं तत्स्वपापेन तेन पापं व्यपोह्या येन दग्धं क्षणार्धेन त्रिपुरं सुरदुर्जयो तेन पा
 श्रुपतेनाश्रुममपापं त्रिनाशय। यदि बुद्धिमान् पापं मम वाक्येन्यमानसो तत् सर्वं क्षयमाप्नुतु न व
 श्रुलप्रदानं ॥ इत्यामं प्रदाने दद्यात् ॥ अथ धनं नंदं भूतिदानं ॥ वायवीये ॥ पलायनं तदर्थ
 न तदधीनं वा पुनः ॥ साधं माषं दद्यादधिकं पांशाशमायावधिकं कुबेरमंत्रिपुण्यं कविमानस्य
 पार्श्वयोः पद्मं शंखाकारं उता कृत्वा अष्टोत्तरादियथैष्ट धनं कामो हं धनं ददाति दानं करिष्यति त्वेन
 वत्स्रामं त्रियथाशक्तिं कृत्वा बुद्धेण तं कुलराशौ निधाय संप्रज्य आग्नेयाग्निं संस्थाप्य समिदा
 ज्यवरुभिः प्रत्येकमष्टावशत्यादिसंख्यां राजा धिराजायेति मंत्रेण व्याहृतिभिश्च तिलं दत्त्वा
 धनं ददाति कृत्वा प्रार्थयेत् ॥ उत्तराशापते देवकुबेर नरं वाहनं। पद्मशरं निधीनं त्वं पात्रे श्री
 कंठवत् ॥ रानाधेनमया प्राप्तं दारिद्र्यं मम उद्वले ॥ तत् सर्वं मम दानेन पापमाशु विनाशयेति
 ॥ अष्टोत्तरादि समाधनं ददाति दारिद्र्यनाशकं मोक्षकं शर्मणं संप्रददे। देयं दत्त्वा तनीयं शक्रपुर्या
 रात्राधि रंता य प्रसाहि नैनं मो वयै श्रवणं य कुर्महे। समे कामान् कामकामाय मही। कामे श्वरावै श्रवणो ह
 स ए ५३। कुबेराय वै श्रवणं यं महा राजा य नमः ३

दानं ॥ संसुवर्णं दक्षिणेति ॥ ॥ इति धनं दत्तं निर्दिष्टं ॥ ॥ अथ शालग्रामदानं ॥ ॥ शालग्रामशिलां चक्रे
 यो दद्याद्दानं युक्तं मंत्रं भूवंकतेन दत्तं सैव शैलवनकाननेति पाद्ये ॥ मंत्रः ॥ महाकोशनिवासनं च
 कोक्षरपशोभितं ॥ अस्य देवस्य दाने नमो मम संतु मनोऽर्थाः ॥ ॥ अथ कालपुरुषदानं ॥ ॥ भविष्योदये
 निष्कृशतं पार्श्वे दाने पुविधिरुत्तमः ॥ मध्यमस्तु तदर्थं न तदूर्ध्वं नावर्ः स्मृतः ॥ अशकेन पंचवर्षे बलि
 कः ॥ ततोऽल्पेन प्रतिग्रहीताऽऽऽः खशोकावसः स्यात् ॥ चतुर्थ्यां तु चैवं श्याभद्राकरणे वा कुर्वीत ॥ सैय्यरशे
 नैसुवर्णं नैत्रवद्वाद्यतकरं मोसपि युतवामकरं जपाकुं सुमकुं डिलरं जं स्रविणशं रवमालाधरं कु
 कायुतकटिदेशं अजितार्थं कृष्णं जिनयुतं निर्मायेद्ये त्यादि अपमृत्कया धिसर्वे बाधानि वारणाह
 तैश्चर्यं प्राप्तिमरणांतरमयदका मया धर्मश्रीपुत्रोपादि कृतत्वरं ज्येष्ठकामकालपुरुषदानं करिष्ये
 तिसं कल्प्य कालपुरुषं विप्रं च संसृज्य पुष्पांजलिं गृहीत्वा वरेत्त सर्वं कलयसे यस्मा कालं त्वं तेन वा
 च्यते ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां लमसाध्यां सिमुवर्तं ॥ अजितं त्वं यथाशक्त्या पाषाणं त्रयं यथासुखं ॥ यद्दु
 ध्यते तव विमोर्नम इति मंत्रः ॥ अद्येत्यादि अपमृत्कया धीत्यादि कामान्ते पूर्वोक्तं संकल्प्य इमे कालपुरु
 षसोपस्करं गत्राया मुकशर्मणं संप्रदत् ॥ दत्वा पंचसुवर्णं दूर्ध्वं आनिष्कृशतं दक्षिणां दत्वा भयसी ॥ २८

दानं विप्रभोजनानि कुर्वीत ॥ ॥ इति कालपुरुषदानं ॥ ॥ अथ कालचक्रदानं ॥ ॥ मरुजये ॥ अ
 द्येत्यादि अपमृत्कया निवारणकामः कालचक्रदानं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य शक्तितोऽक्षयकृतं च
 द्वाकारमनेकमुक्तामालाकरं भूमि युतं कालचक्रं विप्रं च संसृज्य मंत्रः ॥ इमे ते राज ते चंद्रभिम
 जानसमाकुला अपमृत्कया विनाशाय हृदामीति समुवर्त ॥ इदं कालचक्रं मुक्तादामयुतं अप
 मृत्कया निवारणकामः मुकशर्मणं संप्रदत्तं इति सुवर्णं दक्षिणां दत्वा भिसंस्था कालचक्राय स्वा
 हेत्यष्टोत्तरशतं तिलैर्दत्त्वा द्वादशविंशत्तु भोजयित्वा स्वयं अक्षरालं च संसृज्य जीतेति ॥ मरुज
 ये ॥ लोहपात्रे स्थितं काश्यतं त्रपदां पुराजतं ॥ तस्मिन्काले चरति युक्तः प्रभयप्रदः त्रिलोहाकारे दं तैर्मुक्तैः
 रपीनोर्दंडस्तः रंकरं व्याशभरं कुक्षं ॥ वरालं चरति युक्तः प्रभयप्रदः त्रिलोहाकारे दं तैर्मुक्तैः
 त्रिलोहाकारं यतां अपि त्रिलोहाकारे दं तैर्मुक्तैः प्रभयप्रदः त्रिलोहाकारे दं तैर्मुक्तैः
 दद्यात् ॥ दक्षिणां घृतघटः सुवर्णं वा ॥ एवं कृते नाशो भवेमुच्यते ॥ नाशो मरुः ॥ ॥ इति येमदा
 नं ॥ ॥ अथ संपस्करदानं ॥ ब्रह्मांडं ॥ सूर्यग्रहणादिके भुनेदिने देवाय तनादिके गृहवाकाय ॥ प्रा

30

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रान०
२१

तत्फलं समवाप्नोति पुस्तकैक प्रदानत इति ॥ इति पुस्तकदानं ॥ अत्र दानं पश्ये ॥ असिपत्रवने मार्गे शु
रधारा समन्विते ॥ तीक्ष्णतारपवनपति छत्रोपानसदानत इति ॥ ॥ अन्नदानं स्फोटं ॥ अन्नदः प्राण
दः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्वदः ॥ तस्मादन्नप्रदानेन सर्वदानफलं लभते ॥ भविष्ये ॥ तो ब्रूलयानराद
द्यात्स्य देनियमानित ॥ देवभ्यो धिजातिभ्यः समहोभाग्यमश्नुते ॥ इति तो ब्रूलदानं ॥ ॥ अथ गङ्
तिकादानं ॥ ॥ भविष्ये ॥ वसंतसमयं शालागलाद्यालये वरं ॥ त्रिविधं विष्णोर्कस्य इष्टदेवस्य वा पुनः
॥ ॐ नमः शंकरः शंभुर्भवो धाता शिवो हरः ॥ प्रीयतां मे मरुदेव जलकुंभे प्रदानतः ॥ ततो विप्रान् संसृज्य
शस्त्राबैकभिः सह स्वयं भुंजति ॥ त्रयाणामपिलोका नां उदकं जीवने स्मृतं ॥ पवित्रममृतं यस्या तदे
यं पुण्यमिच्छत ॥ ॥ इति स्कन्दपुराणे गलंतिकाव्रतं संपूर्णं ॥ ॥ अथ प्रयादानं ॥ ॥ भविष्ये ॥ अतो
ते फाल्गुने मासि प्रासे वैत्रमहोसवे ॥ पुण्यं द्विविधं कथितं मंडपं कारयेत्ततः ॥ पुरमध्ये पवित्रे स्य वृक्षत
ले वा प्रपांकारयित्वा तेन धर्मसंग्रहकान् लकुंभा स्थाप्य प्रपाद्यालकं बद्धुं ॥ त्रैस्त्राय्य प्राशयेत् ॥ प्रापे
य सर्वसामान्यभूतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः पदाना तप्यं तु चित्तरोषयितामहा ॥ अनिवारिते ततो राम०
देयं जलमास वनुष्टयं ॥ त्रिपक्षं वामहाराजं जीवानां जीवनं परं ॥ प्रत्यहं कारयेत्तस्यां भोजनं शक्नोती
प्रसवे ते कारयेत्कुंभे ॥ अक्षरं देवप्रस्तुते ॥ एवं मासं वनुष्टयं कर्त्तुं देवं संपूज्य ततो मंत्रैः

द्विजान् ॥ अनेन विधिनायस्क ग्रीष्मे ताप प्रणाशनं ॥ पानीयमुन्मदघातस्य पुण्यफलं शृणु ॥ कवि
लाशतदेनस्य सम्पदं नृस्य यत्फलं ॥ तत्पुण्यफलमाप्नोति सर्वदेवः सुप्रजितेति प्रयादानं ॥
तथा भविष्ये ॥ ॥ अग्निदानं हेमंत शेषारं ॥ ततो सुरालये मठे देवालये अग्निप्रज्वालये नृपति
वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोकं महीयतेति ॥ संवत् ॥ देवागरे द्विजागरे दीपं दत्त्वा वनुष्टयं ॥ मेधाविज्ञान
संपन्नश्चक्षुष्माश्चैव सा भवेत् ॥ उत्तरायणे दापदानं अतिप्रशस्तं ॥ ॥ इति दीपदानं ॥ ॥ पाथपरि
वरं द्युस्तशायनसनभोजनं ॥ सख्यं न प्रयास न जयति केतुयाजितं ॥ इति पाथोपवाराः ॥ अथ
गापविषयो ॥ ॥ विष्णुः ॥ गवां कैश्यनं चैव सर्वं कृष्य शानाशनं ॥ गवांसप्रदानेन स्वर्गलोकं महीयते ॥
अथ धर्मघटदानं ॥ ॥ विष्णुः ॥ शोलेन सुगंधेन वारिणा परिते घटं ॥ शुक्लं च देन दिग्भागे युष्य
रामोपशोभितं ॥ दध्ना दनं भूतं कुर्याच्छरावं तस्य चोपरि ॥ उपानखत्रसंयुक्तं धर्मार्थकल्पये
दृष्टं ॥ पुष्याक्षतं गदीलातु इमं मे नृमुदीरयेत् ॥ ॐ नमो विष्णु रूपाय नमः सागरसंभव ॥ अथ
पुण्यं द्वास्माखंडं कुं वसंसारसागरान् ॥ प्रार्थना ॥ ॥ उदकुंभो मया दत्तो ग्रीष्मकाले हिने

रान
१२

दिने॥ उरकुं भद्रदानेन प्रीयतां मधुसूदनः॥ देवसेवेति मंत्रेण दद्यात्॥ भविष्ये॥ प्रत्यहं धर्मघटको
वस्त्रसंवेष्टितो नवः॥ ब्राह्मणस्य गृहे देयः शीतान्मलजलः शुविः॥ वसंतग्रीष्मयोर्मध्येः पानी
यं प्रयच्छति॥ पलेयले सुवर्णस्य फलं प्राप्नोति मानवं॥ मार्गशीर्षात्सिमाभ्य उरकुं न तु यः क्षिपेत्॥
दिने दिने सहस्रस्य गवा उ एय फलं लभेत्॥ तस्योद्यापनं मासिमासिकार्यं॥ मंडकाः विष्टकुसुका
श्वपकान्निःसार्वकामिके॥ उद्दिश्य शकृन् विष्णुं ब्रह्माण्मथ वापि नृ॥ सति लोकांश्चानेन मंत्रेण द
द्यात्॥ एष धर्मघटो दत्तो इति मंत्रः॥ अनेन विधिना यस्तु धर्मकुं भद्रं प्रयच्छति॥ वसंतग्रीष्मसमये गो
वदानफलं लभेदिति धर्मघटदानं॥ ॥ बौधायनः॥ यज्ञोपवीतदानं॥ ॥ अथ मासदानं॥ मासे
तिलदानं याम्यलोककामः॥ फाल्गुने विर्यगुदानं स्त्रियो भवति॥ वैश्वे विवस्त्रदानं सोभाग्यकामः
वैशाखे भद्रपदानां कूपरदानां स्वर्गः॥ ज्येष्ठे सुवदानां सर्वकामान्॥ आषाढे वंदनदानं स्वर्गदानं
नाभिमहाफलं॥ श्रावणे वस्त्रदानं नमस्तुभ्यं॥ भाद्रपदे दानं महाफलं॥ अश्विने घृतदानं नमस्तुभ्यं
कार्तिके दीपदानेन सर्वतो ज्वळं प्रकाशेति सूच्यते॥ मार्गशीर्षे लवणदानं सोभाग्यवान्॥ पौषे कौबनदाने

राम०

१२

ननु विद्वान् एषु मासेषु शुक्रपक्षेषु दानं कर्तव्यं वा॥ कृष्णफले दानं नमस्तुभ्यं॥ ॥ अथ अधि
मासदानं॥ ॥ तत्र देमाद्रोपादे॥ अधिमासे तु संवत्सरेषु दसर्पयुता निव॥ त्रयस्त्रिंशदपूर्पानि द
त्तानि दिने दिने॥ साज्यानि दधि मिश्राणि अधिमासे न पानेन तितथा॥ अधिमासे तु संवत्सरेषु
यस्त्रिंशदुदेवताः उद्दिश्य भद्रपदानेन एषी दानफलं लभेत्॥ त्रयस्त्रिंशदपूर्पानि कांस्यपात्रे निधाय
वासघृतं संहिरण्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ दानं वाक्यं॥ अद्यैसादि असुक्तो जायामुक्त शर्मणे आ
ल्लणाय गंधपुष्पाद्यविनाय त्रयस्त्रिंशदपूर्पानि युक्तं कांस्यपात्रे सघृतं संहिरण्यं पुष्पमहंसं प्रदत्तु
तिदत्त्वा वदेत्सलानां व विष्टुः पर्थपापप्रशमनाय वा॥ पुत्रपौत्राभिर्दृष्टार्थं न वदस्यामि भास्कर॥ वि
ष्णुर्होतुः सहस्रोऽंशः सर्वपापप्रनाशनः॥ अष्टपञ्चदशदानेन मम पापं व्योह तु॥ इति॥ देवस्यैति मंत्रं
पठित्वा दद्यात्॥ ततो विष्णुं वसंतं प्रार्थयेत्॥ नारायण जगद्बीज भास्कर प्रतिरूपके॥ दानं नपुत्रोऽस्य संप
दं याभिर्वर्धय॥ यस्य हस्ते गैदावक्रं गंडायस्य वाहनं॥ शंखः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसादतु॥ कला
काद्यादिस्तुतिमेषघटिकादिना॥ यो वं वयति भूतानि तस्मै कलात्सने नमः॥ कुरुते स्वयं यदशः का
लः पर्वदिनाहरेः॥ एषी सममिमं दानं गृह्णाण उरुवाच मेति॥ ततो यथाशक्ति दत्तुं दद्यात्॥ मंत्रेणा

दानं
३२

नैनयोदद्यात्रयस्त्रिंशद्वर्षकान्॥ प्राप्नोति विष्णुं कालक्ष्मीं पुत्रपौत्रादिसंपदामिति॥ ॥ इत्यधिमसादानं
॥ संक्रान्तिविशेषे दानविशेषमाह॥ विश्वामित्रः॥ मेषसंक्रमणे भानोर्मेषदानं महाफलं॥ त्वेषसंक्रमणे
दानं गवां प्रोक्तं तथैव च॥ वस्त्रान्नपानदानानि मिथुने विहितानि तु॥ पृथुधेनुप्रदानं तु कर्कटे वप्रशस्य
ते॥ सुवर्णपत्रदानं वसिष्ठे॥ हेच विहितं सदा॥ कन्याप्रवेशवस्त्राणां सुरभीणां तथैव च॥ तुलाप्रवेशधान्या
नां बीजानामेव वा तमः॥ कीटप्रवेशवस्त्राणां वस्त्रमोदमिव च॥ कीटोद्ग्रहकः॥ धनुप्रवेशवस्त्रा
णान्यानां च॥ महाफलं॥ धनुप्रवेशदाराणां दानमने श्रवाहनं॥ कुंभप्रवेशदानं तु गवां मंभुत्तु
स्पृश्यामीनप्रवेशं ह्यनस्य मीनानामपि चोत्तममिति॥ दानान्यथेता निमयादिजिज्ञासोक्तानि काले
तु नरः प्रदत्ता प्राप्नोति कामं मनसस्त्यभीष्टं तस्मात्प्रशंसंति हि कालदानमिति॥ अचकालः सम
यः॥ ॥ अथ ग्रहदानं॥ ब्रह्मावाच॥ ग्रहदानं कर्मवक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं॥ सर्वशान्तिकरं च
सर्वपापप्रणाशनं॥ अयने विषुववर्गहणेष्वयं जन्मदोषवारपंचदश्यां पुण्यकाळेषु एतद्देशेषु दा
ने कार्यं॥ हस्तत्रोद्विजिह्वावाभमिगोमयेनोपनिष्य नवकोष्ठेषु तं तुल्यं पद्मानि कृत्वा निष्कृत्य यथा
यथा शक्त्या वा सुवर्णप्रतिमां आदित्यादिग्रहादीनां कृत्वा॥ आदित्यं मध्यमकोष्ठे भोमं दास्य

२४ अफजेन

रामं

३२

५ मे षगमो गदाभूत्ताधरासुतः शक्तिधरश्चक्री स पामस्य हृदयः प्रशान्तः॥ श्रीतीव्रः पीतवडुः किरीटी चतुर्भुजो
दंडधरश्चक्षुः॥ चर्मसिद्धं कं सोमस्तुतः॥ विष्णुः कृष्णवर्णो बुधोऽस्त्रोऽपि तांबरेः पीतवडुः किरीटी चतुर्भुजो
तत्तद्वर्णः
णे उच्यते॥ गुह्यं बुधं दृश्याने उक्तं पूर्ववत्॥ अग्नेये पाञ्चमेशानि निरुति शं कुं वायवे केतुं रसादानं
घण्ट्याद्यैस्ततन्मंत्रैः पूजयेत्॥ ततो विष्णुं श्वेततन्मंत्रैर्दद्यात्॥ मंत्राश्चापरासनः पद्म करोति
बाहुः पद्मं धृतिः सप्तलंगराहः॥ दिवा काले कयुरुः किरीटी मयि प्रसादं विरधातु देवीः श्वे
तांबरः श्वेतविभूषणः श्वेतनिर्दंडकरोति बाहुः॥ चंद्रो रत्नात्मा वरदः॥ किरीटी श्रयांसि मं हं
प्रददातु देवीः रक्तंबरो रक्तवडुः किरीटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशान्तः॥ देधानिर्दंडवकं मंडलं च तथा स
सत्ती वरदोक्तमर्थो नीलधृतिः शूलधरः किरीटी रक्तस्थितः श्वासकरो धनुष्मानः॥ चतुर्भुजः स्वर्ण
स्तुतः प्रशान्तः सदा स्तुमहं वरमं दगमा॥ नीलांबरो नीलवडुः किरीटी कणलवक्रैः करवाल्म
ली चतुर्भुजः श्वमंथरश्चक्राहुः॥ सिंहासनस्थो वरदोक्तमर्थो॥ पूज्यादि बाहुर्वरदो गदाभूद्रासन
स्थो विकृताननश्च॥ किरीटकेशरविभूषितांशः सदा स्तुमे कं तु गणः प्रशान्तः॥ ऐभिर्मंत्रैर्दानानि
दद्यात्॥ अत्र सुवर्णं दास्यतां शक्त्या वा॥ ॥ इति ग्रहदानं॥ अथ नानाधान्यादिद्वयमंत्राः॥ ॥
विधिस्तु हेमाद्रौ ब्रतखंडे॥ इदं यन्त्रो जयेत् सर्वततो विप्रं व पूजयेत्॥ तन्मंत्रैः प्रदद्यात् सर्वदा
५ श्रीतीव्रः श्वेतवडुः किरीटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशान्तः॥ तथा क्षस्त्रं च कर्मं दुर्वदं च
बिम्बं हृदये स्तुमर्थो॥

दानं
२४

नेष्यंविधिः॥तत्रादौतंडुलदानमंत्रः॥पावनःसर्वयज्ञेषुप्रशस्ताहोमकर्मणि॥तस्मात्तंडुलदाने
नप्रीयताविश्वेदेवता॥धान्यराजाश्वमांगन्यादिजप्रीतिकरायवाः॥तस्मादेवांप्रदानेनममास्तु
भिमतंफळमितिप्रयत्नः॥॥गोधूममंत्रः॥यस्मादन्नमयाजं ब्रह्मपेगोधूमसंभवः॥गंधर्वसौ
ख्यधनदाभितःशान्तिप्रयत्नः॥॥मुद्गमंत्रः॥मुद्गबीजानिवेयस्मात्पिपाणिपरमेष्ठिनः॥तस्मा
देवांप्रदानेनप्रीतिःसिध्यतुमेसदा॥॥माषमंत्रः॥यस्मान्मधुवनेकालेविष्णुदेहसमुद्भवाः॥पितृदे
सिकुरामाषाभितःशान्तिप्रयत्नः॥॥वणकमंत्रः॥पुराणवर्धनोऽरुसमयेहरिभक्तितः॥वणकाः
सर्वपापघ्नाभितः॥॥कुळशृंगमंत्रः॥अथर्वतंडुलानामवलकीर्तिप्रवर्धनः॥कुळशःसर्वपाप
घ्नाभितः॥॥तिलमंत्रः॥तिलाःपापहरानित्यंविष्णुदेहसमुद्भवाः॥तिलदानेनसर्वमेपापंनशायके
शिव॥स्वर्णतिलमंत्रः॥तिलाःस्वर्णसमायुक्ताऽरिर्तुक्षेयकारकाः॥विष्णुप्रीतिकरानित्यमतः॥स
हिरण्यतिलपात्रस्य॥तिलाःपुण्याःपवित्राश्चसर्वकामकराः॥॥शृङ्गाश्चैवतथाकस्माविष्णु
गात्रसमुद्भवाः॥यानिकानिवपापानिब्रह्महत्यासमानिव॥तिलपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा॥
अन्नस्य॥अन्नमेवयतोऽलक्ष्मीरन्नेमेवजनादन॥अन्नैब्रह्माखिलजगामकमेजमजन्मनि॥॥

रामं
२४

दधन्नस्य॥वैदमंडलमध्यस्थंवंदां बुजसमप्रभां॥दधन्नंतस्यदानेनप्रीयतांनमनोमम॥॥
पायसान्नस्य॥पायसंपरमानंदस्वर्दानांरामोत्रमं॥सर्वदेवतयोर्गन्धर्वेषुःपुष्टिप्रयत्नः॥॥
अक्षयाणाम्॥केशवप्रीतिदामक्ष्याशंभुब्रह्मार्कतुष्टिदा॥पृथिविधारपकाधाःयस्यतिलबलमोरसं॥
सक्तनी॥प्राजापत्यायतःप्रोक्ताःसक्तवोयज्ञकर्मणु॥तस्मात्सक्तैश्चयज्ञमिप्रीयतांमेप्रजापतिः
॥॥दुग्धस्या॥अलक्ष्मीमरणंनित्यंनित्यंसोभाग्यवर्धनै॥क्षारमंगलममुष्णमतः॥॥नवनीतस्य॥
कामधेनोःसमुद्भूतंविष्णोःप्रीतिकरंशुभ्रं॥नवनीतंप्रदद्यान्मिबलंउष्ट्रंवेदहिमे॥॥आज्यस्य॥
कामधेनोःसमुद्भूतंदेवानामुत्तमंहविः॥आयुर्वर्धनंदातुराज्यपातुसदेवमां॥॥तैलस्य॥तैलंउ
ष्ट्रिकरंनित्यंआयुष्यंपापनाशनं॥अमंगल्यहरंनित्यमतःशान्तः॥॥शर्करायाः॥अमृतस्यकुलो
त्पन्नाइक्षुधारातिशर्करा॥सूर्यप्रीतिकरानित्यमतःशान्तः॥॥गुडस्य॥प्रणवसर्ववेदानां
रीणांपार्वतीयथा॥तयारसानांप्रवरःसदैवक्षुरसोमतः॥॥इक्षोः॥इक्षुदेडमहापुण्यंरसाळं सर्व
कामदं॥कुप्यंदास्यमिनेनाशुप्रीयतांपरमेश्वरः॥मधुनः॥यस्मात्पितृणांश्चाद्रेषीतंमधुघ्नो
द्भवः॥तस्मान्नवप्रसादेनरक्षमांडुःखसागरान्॥॥गणेशप्रतिमादानं॥यमामनेतिदेवशक्तिं

दानं
२५

नाथउमासुते॥विघ्नेशरक्षप्रबुद्धमुंदास्याम्यभीष्टदेति॥मुक्तादानं॥ताम्रपर्वण्योसन्तावर्णा
द्योक्त्ववर्णिताः॥मुक्ताःशुक्लद्रवाःसंतुमुक्तिमुक्तिप्रदामव॥॥स्तस्यभस्मे॥यथाभस्मिप्रदा
नस्यकलांनार्हतिघोडुरां॥दानान्यन्यानिमेशांतिर्भूमिदेनान्द्रवहिरु॥सर्वभूताभ्याभस्मिव
राहणसमुद्धृता॥अनंतसस्यफलदाअतः॥॥पादुकयोः॥कटकोच्छिष्टपाषाणवृश्चिकादिनि
वारणे॥पादुकेष्वैवदास्यामेविप्रप्रीत्याप्रगृह्यती॥उपानहो॥उपानहोप्रदास्यामिकटका
दिनिवारणे॥सर्वेच्छानेषुसुखदाततःशान्ति॥॥छत्रस्य॥इहोसुव्रतपत्राणांकुरकेशवमेप्र
तो॥छत्रं वतप्रीत्येदं त्रीं ब्राह्मणाय मया शुभं॥॥चामरस्य॥शशांककेशसदृशं हिमिडुंडिरपांडु
रं॥प्रोसारयाशुडुरितं चामरावरवेल्लभ॥व्यजनस्य॥पत्रिकासर्वं जंतूनां शोभानंदकरीशुभा॥पितृ
पातृसिदानित्यमतः शान्ति॥॥दर्पणस्य॥दर्शनेन त्वमादर्शनं मंगलदायकं॥शौर्यसौभाग्य
साल्कातिनिर्मलेशानंदोभव॥कूषांडस्य॥ब्रह्महत्यादिपापप्रब्रलणां निर्मेतं पुरा॥कूर्मां
उबडुबीजाढ्यमतः शान्ति॥॥सौभाग्ययुक्तं सर्वस्य॥कलुकीवस्त्रयुग्मे च तथा कर्णवैतंस
कैः॥कंठस्त्रैश्चभस्याग्निः प्रीयतो निर्मिर्नदिनी॥॥श्वर्पस्य॥रामपत्निमहाभागेऽप्यकीर्तिनि

राम
२५

रामये॥गृहाणेमानिश्चर्पणिमयादज्ञानिजानकि॥॥पर्वण्यसंक्रांतौ च सर्वत्रदानांतशक्त्याद
शदानानिकायाणि॥॥इतिदशदानानि॥उमामहेश्वरस्य प्रतिमादानं॥॥शिवशक्त्यादिकं मस्मा
जगदेतच्चराचरं॥तस्मादनेन सर्वं मे करुणु भगवान् शिव॥कैलासवासिने गरीश भगवान् भगने
त्रभिन्दा चराचरात्मको लिंगरूपी दिशतु वां ह्वीत॥॥लिंगस्य॥इदमारकतैल्लिंगं सौम्यपीठसमन्वितं॥
धान्यैर्हृद्दशभिर्भुक्तैर्कादशपलाञ्चितं संप्रदद्याद्विधानेन यथाकैफळमश्नुते॥काश्मीरलिंगपक्षे
इदं काश्मीरजमिति॥शिवनाभस्य॥महाकोशनिवास त्वं महादेवामहेश्वरः॥प्रीयतां तव दानेन ततः
शान्ति॥॥व्यनीपातस्य॥शंकुकर्णप्रलेबोष्ठलंबभ्रूरीर्धनासिका॥अष्टनेत्रवतुर्वैकुण्ठिनीश
तयो जेन॥व्यतीपातनमस्तस्मै सोमसर्वसुतप्रभो॥येदनादि कृतां क्वचित्दक्षय्यमिदमस्मै॥
अथाश्वत्थसवनं॥मविध्य॥उदकुंभप्रदानिपितृशक्तौ यः पुमान् भवेत्॥तेनाश्वत्थतरामूर्खं सेव्यं
नित्यं जितात्मना॥सर्वेषां प्रशमनं सर्वदुःखप्रनाशनं॥सर्वरोगत्रशमनं नित्यं सेतुनिवर्धनं॥
अश्वत्थरूपी भगवान् प्रीयतां मे जनार्दनः॥इत्युच्चार्य नमस्कृत्य॥यः कुर्यात्तत्तरो मूर्खं सेकं मा
सवतुष्टयं॥स्तोपितस्फळमाप्नोति श्रुतिरक्षासनात्तनीति॥मासवतुष्टये चैत्रादिकं॥इत्यल्य

282

शन०

२६

यविस्तरभीतेः॥ ॥ इति पदवाक्यप्रमाणज्ञाश्रीभट्टोजीदीक्षितस्वरैः सनुनाभाउदीक्षितविरचि-
तोदानविवेकः समाप्तः॥ ७॥ ॥ शिवार्पणमस्तु॥ ॥ उज्ज्वलवत् ॥ ॥ श्री ॥ ॥
उपस्थानस्य ३५ गणेशप्रतिमा ३५ श्वरस्य
पयसान्नस्य मुक्ता ३६ उमानाह
भक्ष्याणां सस्यभूमेः ३७ अरमतिमा
सत्तनां पाण्डुक्रियाः ३८ शिवनाभस्य
दुग्धस्य उपानहो ३९ व्यतिपातस्य
नवनीतस्य छत्रस्य ४० अश्वत्थसेवन
प्राज्यस्य चामरस्य
तैलस्य वीजनस्य
शर्करायां दण्डस्य
जुडस्य कर्माडस्य
इत्यादिः सौभाग्ययुक्तः
मधुनः पीय

पाण्डुवीरभद्रात्मजेन महानिदेन लिखापितोकाश्या

राम०

३६

